

UDK 37: 94(497.4Vodice):929Bider P.
1.01 izvirni znanstveni članek
Prejeto: 28. 9. 2022

Stane Okoliš*

Ludimagister Bider in začetki šolskega pouka v Vodica

Ludimagister Bider and the beginnings of school lessons in Vodice

Izvleček

Učiteljska služba v Vodica se je razvila iz cerkovniške službe v župnijski cerkvi. Cerkovniki so bili tudi prvi učitelji. Ker so bili cerkovniški prihodki skromni, so v župniji z bogato tradicijo negativno vplivali na razvoj šole. Pod razsvetljeno absolutistično oblastjo cesarja Jožefa II. so odstavili dotedanjega cerkovnika, ker ni bil usposobljen za poučevanje. Na njegovo mesto so postavili ludimagistra Pavla Bidra z namenom, da bi poleg opravljanja cerkovniške službe v šoli tudi poučeval. Ko je šola z odpravo prisile prenehala delovati in je cerkovniško službo prevzel organist Jakob Plevel, ki bi lahko poučeval le v deželni jezik, javnega pouka v Vodica ni bilo vse do njegove smrti.

Abstract

The teaching job in Vodice developed from the sexton's job at the parish church. Sextons were also the first teachers, but since their income was modest, this had a negative influence on the development of schooling in this parish with a rich tradition. Under the enlightened absolutist rule of Joseph II, the sexton employed until then was discharged since he was not qualified to teach. He was replaced by the "ludimagister" Pavel Bider, with the intention that he would teach in addition to serving as a sexton. After the abolition of compulsive education, the school stopped functioning and the job of the sexton was taken over by the organist Jakob Plevel, who would have been able to teach only in the provincial language, and there was no more public schooling in Vodice until his death.

Ključne besede: cerkovniki, ludimagister Bider, Vodice, začetki šolstva, prvi učitelji

Keywords: sexton's income, ludimagister, Vodice, beginnings of schooling, first teachers

* Stane Okoliš, mag. zgodovinskih znanosti, muzejski svetovalec, direktor Slovenskega šolskega muzeja, e-pošta: stane.okolis@solskimuzej.si

Uvod

Razsvetljena absolutistična država je vzpostavila centralno voden državni šolski sistem, za njegovo delovanje pa je priskrbel le najnujnejša sredstva. Iz deželnega šolskega sklada so denarno podpirali predvsem delovanje šolske uprave, višjih nadzornih organov in deželne vzorčne glavne šole (normalke), ki je bila nosilka in hrbtenica šolskega sistema. Najvišja šolska oblast je predpisovala minimalne pogoje za delovanje šol, z zagotavljanjem lastnih virov za plačevanje učiteljev in gradnjo šolskih stavb pa jih je moralo podpirati krajevno prebivalstvo. Samo v izjemnih primerih so sredstva za ustanovitev novih šol primaknili iz deželnega šolskega sklada.

S poddržavljanjem učiteljske službe je država za šolske namene prevzela cerkovniške prihodke in od cerkovnikov zahtevala, da tudi poučujejo. Prav cerkovniki so bili zato praviloma tudi prvi učitelji. Tisti cerkovniki, ki za poučevanje niso bili usposobljeni, so bili prisiljeni, da cerkovniško službo zapustijo. Tam, kjer so ostali, učiteljska služba ni bila zasedena, za razvoj šolstva pa ni bilo spodbud kot v drugih krajih. Z razširitvijo nalog cerkovnikov, ki so poleg cerkovniške opravljali še orglarsko in učiteljsko službo, se je njihov pomen povečal, prav tako pa so se povečale tudi zahteve po njihovi boljši izobrazbi in večjih prihodkih.

Po jožefinski izkušnji z grobo prisilo so državni uradi še pritiskali na krajevno prebivalstvo, da nameni več sredstev za vzdrževanje učitelja in postavitev lastne šole, vendar so bolj kot s prisilo delovali s prepričevanjem. Skromni cerkovniški prihodki v Vodicah so ovirali ustanovitev šole in preprečevali uvedbo rednega pouka v javni šoli tudi po izgradnji učilnice. Šole ni bilo mogoče ustanoviti, dokler za učitelja niso zagotovili primernih prihodkov. In še takrat, ko je bila šola že ustanovljena, zagotavljanje učiteljskih prihodkov ni bilo dokončno rešeno. Nesposobnost cerkovnika in organista za opravljanje učiteljske službe se je prekrila z nezmožnostjo župnijske občine, da za učiteljsko službo zbere več sredstev od tistih, ki so zadoščala za cerkovniško in orglarsko službo. Domnevna usposobljenost cerkovnika za poučevanje v deželnem jeziku se ni izkazala v zadostni meri niti za delovanje trivialne šole niti za pouk v nedeljski šoli.

Podržavljanje osnovnega šolstva

Pod razsvetljeno absolutistično oblastjo vladarice Marije Terezije (1740–1780) je država z obsežnimi reformami posegla tudi na neurejeno šolsko področje. Okrožni uradi so začeli natančno pregledovati šolske ustanove in ugotavljati tedanje izobraževalne razmere, ki so vplivale na splošno izobrazbo prebivalstva. Na Gorenjskem je leta 1761 delovalo devet mestnih šol, na podeželju pa še šola posebne vrste v Komendi.¹ Medtem ko so šole v gorenjskih mestih posredovale

¹ Deželno glavarstvo za Kranjsko, šk. 75, pp. Lit T, št. 4, vol. 1; Ljubljana, 17. avgusta 1761. Poročilo o šolah.

osnovno šolsko znanje branja, pisanja, računanja in verouka, je župnik Peter Pavel Glavar v Komendi po vzgledu drugih prizadevnih župnikov vzdrževal šolo za nadarjene dečke, ki je bila pripravljalnica za gimnazijo. Učni cilj Glavarjeve šole je bil zahtevnejši, saj je od svojih učencev pričakoval, da poleg osnov latinskega jezika temeljito obvladajo nemščino in glasbo. Prepričan je bil, da jim prav to znanje najbolj koristi za preživljanje in šolanje na gimnaziji in pozneje pri študiju na univerzi.²

Poleg stare navade, da so nekateri duhovniki v župniščih občasno poučevali nadarjene dečke, je župnik Franc Mihael Paglovec sredi 18. stoletja v Tuhinju v slovenščino prevajal in tiskal priljubljeno versko literaturo. Ker pa na kmetih ni bilo šol, je besedilu prevoda dodal abecedne table. V njih je najprej predstavil uporabljene črke, za tem pa je iz črk sestavil posamezne zloge. Po zlogih je nato razstavil še najbolj znane kratke in nekoliko daljše vsakdanje molitve.³ Tako se je iz teh tabel lahko vsak vsaj nekoliko vztrajen in nadarjen posameznik naučil slovensko brati.

Zahteve po namestitvi učiteljev za brezplačno poučevanje duhovniških pripravnikov in drugih revnih šolarjev pri stolnih cerkvah, ki so jih v Katoliški cerkvi sprejeli na 3. lateranskem koncilu (1179), so na naslednjih concilih razširili še na druge cerkve, pri katerih je bilo dovolj finančnih virov za vzdrževanje učitelja.⁴ V drugi polovici 18. stoletja so učiteljsko službo na Kranjskem, predvsem pri nekaterih večjih mestnih župnijskih cerkvah, še opravljali cerkovniki ali organisti, drugod pa večinoma ne več ali pa je sploh nikoli niso opravljali.⁵

Posebnih finančnih virov za vzdrževanje učitelja navadno ni bilo. Ker se za šolski pouk navadno ni priglasilo dovolj učencev, ki bi učitelju s plačilom šolnine omogočili potreben dohodek, so cerkovniško službo v večjem deležu, posebej na podeželju, opravljali cerkovniki, ki za poučevanje niso bili usposobljeni. Za tiste cerkovnike, ki se v zgodovinskih virih omenjajo kot *ludimagister*,⁶ pa je bilo na drugi strani značilno, da so poleg opravljanja cerkovniške in orglarske službe vsaj občasno tudi poučevali.

Prvi vidnejši poseg centralizirane države, ki jo je simboliziral razsvetljeni absolutistični vladar, na šolsko področje je bilo poddržavljanje učiteljske službe. Vladarica Marija Terezija je leta 1770 z dvornim dekretom učiteljsko službo podredila državi in jo razglasila za področje državne politike.⁷ Cerkovniki, ki so opravljali učiteljsko službo, so bili poslej v cerkvenih zadevah še naprej podrejeni župnikom, v šolskih pa državi. Blaž Kumerdej je v znani spomenici iz leta 1772

2 Prav tam; Komenda sv. Peter, 15. julija 1761. Poročilo Petra Pavla Glavarja c.-kr. okrožnemu uradu.

3 Okoliš, Paglovčeva šola v Tuhinju in njegova prizadevanja na šolskem področju, str. 35–43.

4 Mansi, *Sacrorum conciliorum*, 3. lateranski koncil (1179) st. 227–228; 4. lateranski koncil (1215) st. 999–1000.

5 Deželno glavarstvo za Kranjsko, šk. 23, pp. Lit F, št. 12, vol. 1.

6 Ludimagister se pojavlja v latinsko pisanih besedilih. Pogosto jih navajajo kot botre v krstnih matičnih knjigah.

7 Dvorni dekret, 13. oktobra 1770, *Theresianisches Gesetzbuch*, št. 1244, str. 293–294.

med prvimi ukrepi za izboljšanje pismenosti prebivalstva na Kranjskem vladarici predlagal, naj država ustanavlja šole povsod tam, kjer so nastavljeni cerkovniki, z odlokom pa župnikom prepove podeljevati cerkovniško službo tistim, ki ne znajo pisati in brati, saj bi moralo biti poučevanje njihova glavna naloga.⁸

Z vzpostavitvijo staroavstrijske šolske uprave je bilo izhodišče osnovnošolske reforme v ustanovitvi glavnih vzorčnih šol ali normalk v glavnih deželnih mestih, pri katerih so potekali tudi pripravniški tečaji za učitelje.⁹ Deželna glavna vzorčna šola ali normalka je bila vzorec in norma ter zato tudi prva in najbolj pomembna šola na osnovni šolski stopnji v deželi, po kateri so se ravnale vse druge osnovne šole. Deželnim šolskim komisijam je bilo posebej naloženo ustanavljanje in vzdrževanje normalk, od katerih je bilo odvisno delovanje centralno vodenega šolskega sistema.

Ljubljansko normalko so po zgledu dunajske ustanovili v jeseni 1775.¹⁰ Njeni prvi učitelji so se pred tem na Dunaju pol leta izpopolnjevali v novi učni metodi. S prvim avstrijskim osnovnošolskim zakonom Splošno šolsko naredbo so decembra 1774 v habsburških dednih deželah vpeljali splošno šolsko obveznost, ki je veljala za otroke od 6. do 12. leta starosti, ne glede na rod, vero ali spol. Struktura centralno vodenega osnovnošolskega sistema je bila s tem sicer vzpostavljena, vendar pa je bil proces vključevanja vseh za šolo sposobnih otrok v šolski pouk dolgotrajen. Ker so za delovanje normalke priskrbeli finančne vire iz deželnega šolskega sklada, za ureditev vseh drugih osnovnih šol in vzdrževanje drugih učiteljev pa jih je bilo treba večinoma ali v celoti priskrbeti iz krajevnih virov, je bilo širjenje šolske mreže na Kranjskem počasno in naporno.

Ustanovitev prvih šol je bila v večini župnijskih središč na Kranjskem odvisna od višine cerkovniških prihodkov, na katere so vezali vzdrževanje učitelja.¹¹ Uveljavljeno je bilo načelo, da je učitelj lahko opravljal svoj poklic, če so bili cerkovniški dohodki dovolj visoki. Učitelji s prenizkimi dohodki so za preživetje začeli iskati druge bolj donosne zaposlitve in jim poučevanje kmalu ni bila več prva naloga. Zaradi vezanosti učiteljske na cerkovniško kakor tudi orglarsko službo v župnijski cerkvi je moral učitelj za opravljanje cerkovniške službe najeti in plačevati še cerkovniškega pomočnika. Prav tako mu tudi od napovedane šolnine ni ostalo veliko, saj je prebivalstvo tej dajatvi – kot vsakemu novemu davku – ostro nasprotovalo in starši zaradi tega svojih otrok niso hoteli pošiljati v šolo. Ker so bili prihodki cerkovnika, ki je opravljal učiteljsko službo, pogosto prenizki, so šole po ustanovitvi in začetem delovanju pogosto tudi propadale.

8 Deželno glavarstvo za Kranjsko, šk. 75, pp. Lit T, št. 4, vol. 1. Kumerdejeva spomenica vladarici Mariji Tereziji z dne 15. 3. 1772, prepis; objavil tudi v prevodu: Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike I, str. 167–171.

9 Allgemeine Schulordnung – Splošna šolska naredba (1774), člen št. 2.

10 SŠM, arhivska zbirka, fasc. 61/1, Kronika c.-kr. normalne glavne šole v Ljubljani, str. 1–2.

11 ŠAL, šolstvo, f. 7, Prihodki cerkovnikov in učiteljev, 1790–1860.

Šolska oblast zaradi kvarnih posledic za razvoj šolstva navadno ni dopustila ustanoviti šole tam, kjer so bili cerkovniški prihodki prenizki, pritiskala pa je na krajevno prebivalstvo, da jih poviša. Cesar Jožef II. je za spodnjo še dopustno mejo v notranjeavstrijskemu guberniju določil 130 goldinarjev. Ker pa je bilo le malo cerkovniških prihodkov nad to mejo, so na Kranjskem leta 1792 to mejo spustili na 100 goldinarjev.¹² Nizki cerkovniški prihodki tudi v večjih župnijah niso omogočali namestitve učitelja in so zaradi tega preprečevali ustanovitev novih šol. Navkljub podržavljanju učiteljske službe in vzpostavitvi centralno vodenega državnega šolskega sistema so cerkovniški dohodki le v precej omejenem obsegu zadoščali za vzdrževanje učiteljev. Absolutistična država se je pri razvoju državnega osnovnošolskega sistema že v samem začetku naslonila na cerkovniške prihodke pri župnijskih cerkvah in na pedagoške izkušnje duhovnikov, ki so bili tudi po določilih tridentinskega (1545–1563) in poznejših pokrajinskih koncilov dolžni tako otroke kot tudi odrasle poučevati v veri.

Prvi načrti za ustanovitev šole v Vodica

Po ustanovitvi glavne vzorčne šole v Ljubljani je referent deželne šolske komisije grof Janez Nepomuk Edling (1751–1793) na podlagi pregleda razmer v krajih, kjer so šole predhodno že delovale, in na podlagi ocene, kje bi jih bilo mogoče, glede na finančne vire, najprej ustanoviti, izdelal prvi načrt osnovnošolske mreže na Kranjskem. Ker za načrtovano ustanovitev šole v Vodica ni bilo dovolj finančnih virov, je predlagal, da bi za vzdrževanje učitelja združili cerkovniške dohodke v Vodica in v bližnjem Smledniku, kjer razmere niso bile nič boljše.¹³ Svétnik in šolski komisar goriškega deželnega glavarstva, grof Emanuel Torres (1743–1789), ki so ga leta 1776 zaradi slabega dela kranjske deželne šolske komisije imenovali za nadzornika osnovnega šolstva na Kranjskem, pa je v pripombah na Edlingov načrt cesarici Mariji Tereziji konec leta 1777 sporočil, da šola v Vodica za ustanovitev res nima zadostne finančne podlage, vendar je bil prepričan, da je Edlingov predlog o združitvi cerkovniških dohodkov v obeh župnijah za vzdrževanje učitelja neizvedljiv, ker bi vsaka župnija hotela imeti učitelja zase.¹⁴

Skromni cerkovniški prihodki so bili v Vodica, kakor tudi v mnogih drugih krajih prva in največja ovira, ki je od samega začetka najbolj preprečevala namestitev učitelja in z njim tudi ustanovitev šole. Državni uradniki pod vladavino Marije Terezije pri ustanavljanju novih šol niso uporabljali prisile, zato pa so se toliko bolj posvetili prepričevanju. Po desetih letih z rezultati takšne politike na področju osnovnega šolstva niso mogli biti zadovoljni. Cesar Jožef II. (1780–1790) je zato odločneje posegel v urejanje šolskih razmer. Poleg ostrih kazni za starše,

¹² Gubernij v Ljubljani, reg. II, f. 76, šk. 81; Ljubljana, 6. avgusta 1793.

¹³ Deželno glavarstvo za Kranjsko, šk. 76, p.p. Lit T, št. 4, vol. 4; Gorica 1. december 1777.

¹⁴ Prav tam; prim.: Okoliš, Ustanovitev šole v Smledniku, str. 12–13.

ki niso pošiljali šoloobveznih otrok v šolo, je slabe razmere na področju šolstva začel spreminjati na hitro in s prisilo z uvedbo šolskega patronata ter z novimi bremenmi za zemljiška gospodstva in podložnike.¹⁵ Njegova najpomembnejša odločitev pa je bila nastavitev okrožnih šolskih komisarjev pri okrožnih uradih, ki so bili prvi izšolani laični strokovnjaki na pedagoškem področju. Na srednji stopnji šolske uprave so imeli neposreden stik s posameznimi šolami in učitelji, bili pa so tudi v tesni zvezi z višjo šolsko oblastjo, ki je načrtovala in vodila razvoj celotnega šolskega sistema.¹⁶ V svojih rokah so imeli vse vzvode za spreminjanje šolskih razmer.

Okrožni šolski komisar v gorenjskem okrožju s sedežem v Ljubljani je postal Anton Tomaž Linhart, ki se je že pri izpitih v Gradcu za to mesto izkazal s temeljitim znanjem in izvedenostjo v pedagoških zadevah. Z nastopom službe okrožnega šolskega komisarja je vse svoje sile posvetil razvoju osnovnega šolstva in posebej razširitvi šolske mreže, kar je bila v slabih materialnih razmerah zelo težka naloga.¹⁷ Z uveljavitvijo jožefinskega dvornega dekreta o šolskem patronatu se je možnost za ustanavljanje novih šol povečala, vendar pa so se pri uresničevanju obveznosti šolskih patronov, zemljiških gospodstev in kmečkih občin do gradenj in vzdrževanja šol pojavila nasprotovanja in številne prepreke.

Ustanovitev jožefinske šole v Vodica (1788–1790)

C.-kr. stolni kapitelj v Ljubljani se je kot župnijski, po cesarskem dekretu pa tudi kot šolski patron začel kmalu zanimati za šolske razmere v Vodica. Vodiški župnijski vikar Gregor Šmalc je 15. marca 1788 sporočil, da v župniji ni šolske stavbe in da bi jo bilo treba zgraditi na novo.¹⁸ Če bi za šolo želeli nameniti mežnarijo, pa je menil, da bi morali k njej prizidati večji prostor. Po vikarjevem mnenju šolske stavbe ni bilo, ker za ustanovitev šole ni bilo materialnega vira, iz katerega bi gradnjo lahko financirali. Prepričan je bil, da bi bilo treba za postavitve šolske stavbe zbrati denar iz javnih virov.

Stolni kapitelj je imel patronatsko pravico v dvanajstih župnijah gorenjskega, notranjskega in dolenskega okrožja. Po jožefinski šolski zakonodaji je bil kot šolski patron v vseh župnijah dolžan zagotoviti sorazmeren finančni delež pri gradnji šolskih stavb.¹⁹ Nove obveznosti so bile zanj ob vzdrževanju kanoniških hiš v Ljubljani in župnišč v vseh dvanajstih župnijah pretežke. V dopisu okrožnemu uradu je 6. septembra 1788 predstavil potreben finančni vložek za

15 Handbuch unter der Regierung Joseph II ergangenen k. k. Verordnungen und Gesetze. Gesetze, die Normalschule betreffend (1780–1789).

16 Okoliš, Linhartovo delo na šolskem področju, str. 389–402.

17 Prav tam.

18 Gubernij, reg. II, f. 76, šk. 79; Vodice, 15. marca 1788. Žup. vikar Gregor Šmalc stolnemu kapitlju v Ljubljani.

19 Politische Verfassung der deutschen Schulen, Wien 1821, člen 18, str. 167–169.

ureditev šolskih stavb za vsako patronatsko župnijo posebej. V Vodica je na podlagi poročila župnijskega vikarja predvideval, da bi za šolski pouk zadoščala že razširitev mežnarije.²⁰ Ker so bili ocenjeni stroški za ureditev šol, glede na njegove prihodke, previsoki, je okrožni urad zaprosil, naj finančno stanje stolnega kapitlja predstavi na višjih mestih in naj ga upoštevajo. Okrožni šolski komisar Linhart je 17. septembra 1788 notranjemu avstrijskemu guberniju v Gradcu svetoval, naj se po šolski inštrukciji ti nemajhni stroški poravnajo iz kakšnega drugega vira.²¹ Očitno se to ni zgodilo, saj je stolni kapitelj 29. marca 1789 spet pisal okrožnemu uradu in v dopisu navajal, da je iz ustanovnega pisma cesarja Friderika razvidna izrecna podelitev patronatske pravice stolnemu kapitolu le za pet župnij, vse druge naj bi pripadle škofu in stolnici.²²

Za ustanovitev in delovanje vsake šole je bilo najpomembnejše, da je dobila ustrezen prostor za učilnico in učitelja, ki je imel še sprejemljive prihodke. In če so v Vodica že predvidevali, da bi učilnico umestili v prizidek k mežnariji, ni bilo predstavljenega načrta, kako bi zbrali dovolj prihodkov za učitelja. Začetek šolskega pouka v kraju z zadostnim številom za šolo sposobnih otrok je bilo zato do konca negotov, saj ni bilo zagotovljenih niti dodatnih krajevnih ne državnih materialnih virov financiranja. Ob težko rešljivih problemih postavitve učnice in vzdrževanja učitelja je bilo vse drugo za delovanje šole manj odločilno. Vsi predpisi in vsa določila, po katerih so se morali v osnovnem šolstvu dosledno ravnati, so bili natančno opredeljeni v Splošni šolski naredbi (1774) in Metodni knjigi (1775).²³

Medtem ko so v prvih desetih letih po izidu Splošne šolske naredbe na Kranjskem ustanovili malo šol, se je njihovo število po uvedbi šolskih komisarjev pri okrožnih uradih (1786) začelo v kratkem času znatno povečevati. Ko je Linhart po koncu zimskega semestra leta 1788 notranjeavstrijskemu guberniju v Gradcu poročal o poteku šolskega leta, izpitnih rokov in počitnicah v šolah v gorenjskem okrožju s sedežem v Ljubljani, je navedel podatke že za 21 osnovnih šol.²⁴ Poleg normalke v Ljubljani, glavne šole v Kamniku in na Bledu ter obeh zasebnih uršulinskih dekliških šol v Ljubljani in Škofji Loki je omenjal še 16 trivialnih šol, med katerimi so nekatere ustanovili le malo prej, vendar pa med njimi ni bilo šole v Vodica. Ko je 22. marca 1790 na isti naslov pisal o prihodkih učiteljev, je v izčrpnem poročilu na podlagi učiteljskih fasij (popisov učiteljskih prihodkov) navedel natančne podatke za 39 učiteljev trivialnih šol in izračunal razliko do minimalne vsote, ki je bila še sprejemljiva za preživljanje učiteljev.²⁵ Na podlagi primerjave s podatki o delovanju trivialnih šol iz leta 1788 ugotovimo, da sta bila

20 Gubernij, reg. II, f. 76, šk. 79; Ljubljana, 6. september 1788. Stolni kapitelj okrožnemu uradu.

21 Prav tam; Ljubljana, 17. septembra 1788. Linhart v dopisu guberniju v Gradcu.

22 Prav tam; Ljubljana, 29. marca 1789. Med temi petimi je bila tudi župnija v Vodica.

23 Methodenbuch für Lehrer der deutschen Schulen, Wien 1775 in njen nemško-slovenski izveček: Sern ali vonusetek teh metodneh Buqui, Dunej 1777.

24 Gubernij, reg. II, f. 73; Ljubljana, 7. aprila 1788.

25 ŠAL, šolstvo, f. 7, Prihodki cerkovnikov in učiteljev; Ljubljana, 22. marca 1790.

v šolah v Kranju, Škofji Loki in Radovljici nastavljena po dva trivialna učitelja, da so na Bledu glavno šolo spremenili v navadno trivialno šolo in da so v slabih dveh letih pod Linhartovim vodstvom v gorenjskem okrožju na novo ustanovili 19 trivialnih šol. Med njimi je bila tudi trivialka v Vodicah. Ker mnoge tudi po izkazanih učiteljskih prihodkih iz leta 1790 za delovanje niso imele zadostne finančne podlage, jih je večina po smrti cesarja Jožefa II. hitro prenehala delovati.²⁶

Delovanje trivialnih podeželskih šol je bilo v največji meri odvisno od cerkovniških dohodkov. To pritrjuje ugotovitvi, da se je učiteljska služba na Kranjskem v 18. in 19. stoletju v veliki večini razvila iz cerkovniške. Prihodki učitelja v trivialni šoli v Vodicah so bili na Linhartovem seznamu iz leta 1790 predvideni iz dveh virov. Od poučevanja so načrtovali 10 goldinarjev (gld) šolnine, od cerkovniške službe pa 73 gld in 29 kr (krajcarjev) bire. Za izračun čistih učiteljskih dohodkov so morali po šolskih predpisih od vsote cerkovniških prihodkov odšteti 54 gld in 57 kr za plačilo cerkovnikovega pomočnika. Čisti prihodki vodiškega učitelja so zato znašali le 28 gld in 32 kr. Do minimalne vsote je manjkalo kar 101 gld in 27 kr.²⁷ Med izkazanimi učiteljskimi prihodki v gorenjskem okrožju so bili prihodki učitelja v Vodicah med najnižjimi. Vodiška jožefinska šola je bila zato lahko ustanovljena predvsem v pričakovanju, da se bodo učiteljski prihodki kmalu močno povečali ali da bodo razliko do minimalnega zneska 130 gld krili dežela iz šolskega sklada in šoloobiskujoči učenci s plačilom šolnine. Ker so iz deželnega šolskega sklada lahko plačevali le najbolj potrebne stroške za delovanje šolskega sistema, so podeželski učitelji materialno podporo iz navedenega sklada dobili samo v izjemnih primerih.

Ker ni dokumenta, ki bi izpričal točen datum ustanovitve vodiške šole, njene začetke lahko na podlagi primerjave med razpoložljivimi zgodovinskimi viri postavimo v obdobje med 7. aprilom 1788 in 22. marcem 1790. Še manj kot o njeni ustanovitvi nam je znanega o njenem delovanju. Ni niti podatka, kdaj je prenehala delovati. Kljub temu ni dvoma, da šola v zgoraj navedenem obdobju ne bi bila ustanovljena. Poleg Linhartovega poročila o učiteljskih prihodkih iz leta 1790 njen obstoj izpričujejo tudi poznejši pregledi osnovnega šolstva na Kranjskem, ki jo omenjajo med »nekdaj delujočimi šolami«.²⁸ Nastala je med drugimi šolami pod jožefinsko šolsko prisilo. Z njeno odpravo je kmalu prenehala delovati. Kljub začetnemu neuspehu in dejstvu, da za sabo ni pustila vidnejših sledov, je bila pomemben poskus državne oblasti, da brez večjih finančnih vložkov spremeni stoletja ukoreninjeno nenaklonjenost večine podeželskega prebivalstva do osnovnega izobraževanja.

26 Gubernij, reg. II, f. 73; Ljubljana, 27. januarja 1793. Pregled stanja osnovnega šolstva na Kranjskem leta 1792. V gorenjskem okrožju je bilo samo še 13 trivialnih šol. Tudi v Vodicah se ne omenja več.

27 Prihodki cerkovnikov in učiteljev; Ljubljana, 22. marca 1790.

28 Gubernij, reg. III, f. 42, šk. 343; Ljubljana, 8. marca 1808. Pregled nemških šol v ljubljanski škofiji konec šolskega leta 1807: "Jemals bestandene, aber dann wieder eingegangene Schulen."

Ludimagister in prvi učitelj Pavel Bider

Učitelji na Linhartovem seznamu učiteljskih prihodkov leta 1790 v nobeni od navedenih šol niso omenjeni z imenom ali s priimkom. Po primerjavi z drugimi šolami in glede na tedanje predpise s področja osnovnega šolstva ter splošnega stanja izobraževanja ob koncu vlade cesarja Jožefa II. bi bilo nenavadno, če učitelj jožefinske šole v Vodica ne bi bil cerkovnik v župnijski cerkvi. Ob pregledu dosegljivih virov se je potrdilo, da Vodice niso bile izjema.²⁹ Bolj umestno je le vprašanje, ali je bil vodiški cerkovnik ob tako majhnih prihodkih sploh pripravljen opravljati učiteljsko službo.

Od srede 17. stoletja se je ohranila vrsta vodiških cerkovnikov s skromnimi podatki o njihovem izvoru. Na podlagi ohranjenega seznama ni mogoče trditi, da bi kdo od njih pred ustanovitvijo jožefinske šole (1788–1790) lahko tudi poučeval. Vsaj minimalno osnovno šolsko znanje je bilo za opravljanje cerkovniške službe potrebno, vendar pa domneve, da so cerkovniki lahko tudi poučevali, v Vodica ni mogoče potrditi. Na podlagi razpoložljivega vira vemo, da so zadnjega cerkovnika pred uvedbo jožefinske šole zamenjali prav zato, ker ni bil zmožen poučevati v šoli.³⁰

Za novega cerkovnika in hkrati za prvega učitelja *ludimagistra* so v jožefinsko šolo v Vodica postavili Pavla Bidra.³¹ Po rodu je bil Prus (Borussus) in je edini pravi tujec v vrsti vodiških cerkovnikov, ki so prihajali iz bližnjih kranjskih in štajerskih krajev. Očitno je, da mu slovenščina ni bila materni jezik. Iz dosegljivih virov ni znano, kakšno izobrazbo je imel, niti kdaj in kako je prišel na Kranjsko. Po terezijansko-jožefinski šolski zakonodaji je moral kot bodoči vodiški učitelj pred začetkom pouka pri ravnateljstvu glavne deželne vzorčne šole v Ljubljani pridobiti javno veljavno pedagoško spričevalo, s katerim je dokazoval usposobljenost za poučevanje na trivialni šoli. Njegovo primernost za opravljanje učiteljske službe je moral pred namestitvijo za učitelja v trivialno šolo v Vodica potrditi še Anton Tomaž Linhart, ki je bil takrat okrožni šolski komisar na Gorenjskem.

Zaradi enkratnosti in izjemne vrednosti zgoraj omenjenega vira za šolsko zgodovino latinski izvirnik predstavljamo tudi v slovenskem prevodu.³² Poleg vrst župnikov in kaplanov je vodiške cerkovnike iz župnijskih knjig in drugih avtentičnih rokopisov leta 1746 zbral tedanji krajevni kaplan Jernej Zupanc, za njim pa so jih dopisali vsakokratni vodiški župnik ali njegovi pooblaščenici.

29 Za pomoč pri delu v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani se iskreno zahvaljujem arhivistu mag. Blažu Otrinu.

30 ŠAL/ŽA Vodice, Manuale Josephi Vogler Parochi in Vodiz (1775–1800), Series Aedituorum Vodicensium, št. 9: »... in prioris locum adhuc vivente illo suffectus, ... , quibus docendis prior par non erat.«

31 Prav tam, »Paulus Bider Borussus, ..., et ludimagister simul ...«

32 Slovenski prevod latinskega izvirnika je pregledal mag. France Baraga. Za uporabne pripombe in dopolnila se mu avtor iskreno zahvaljuje.

Nr.	Annus	Series Aedituorum Vodizensium.
1.	1646	Andreas Gander.
2.	1670	Mathias Innde.
3.	1681	Samus Gander vulgo Vasthaig, oriundus ex Mithradraht
		Parricidii S. Georgij and Casimirus qui prius
		aditus sub Mithradraht velia Casimirus.
4.	1699	Joannes Georgius Hymelshaus Scholae Francigenae, qui prius
		Hymelshaus in loco Hymelshaus, die 12. Julij 1712. factus
		183. electus ex 64. decembris. ordinatus.
5.	1735	Simon Sabutoviz oriundus ex Lapsis vulgo Laps, qui
		prius apud Lapsos dominos Hymelshaus, factus
		electus die 12. Julij 1735. electus 88. Lapsos.
6.	1759	Bartholomaeus Sabutoviz Vodizensis prius filius, qui prius
		electus, die 12. Julij 1759. electus 88. Lapsos.
		dum 1762. mortuus.
7.	1762	Caspars Horta ex Commenda S. Petri, oriundus ex Laps
		electus die 12. Julij 1762. electus 88. Lapsos.
		dum 1764. mortuus.
8.	1764	Josephus Volschitz Leopoldinensis.
9.		Paulus Bider oriundus in priorio locum ad huc vacante
		ille suffraganeus, pt. Ludovigius, quia sola nominalis causa
		condato ingibant, quibus decem prius prius.
10.	1813	Jacobus Reven in Gheringhe natus, antea ad Mo-
		nialas Lapsos, die 12. Julij 1813. electus 88. Lapsos.
		dum 1813. mortuus.

Vrsta vodiških cerkovnikov (Series Aedituorum Vodizensium) od sredine 17. do začetka 19. stoletja. Prvih osem z letnico nastopa službe je pisala ista roka, devetega je z drugo barvo črnila pisala druga oseba, ki ji očitno ni bilo znano, kdaj je Pavel Bider nastopil cerkovniško službo. Desetega je v seznam zapisala tretja oseba, saj se oblika črk jasno loči od zgornjih zapisov (NŠAL, ŠAL/ŽA Vodice, Manuale Josephi Vogler Parochi in Vodiz pro annis 1775–1800, inv. št. 1361).

Slovenski prevod latinskega izvirnika

Št. Leto Vrsta vodiških cerkovnikov

- 1 1640 Andrej Gandin
- 2 1670 Matevž Smolle
- 3 1681 Adam Gortner,³³ po domače Vrtnik, po rodu iz Srednje vasi v župniji Šenčur pred Kranjem, poprej je bil cerkovnik v Šmartinu zunaj Kranja.
- 4 1699 Janez Jurij Karničnik, Štajerc z Vranskega, poprej je bil kočijaž na smledniškem gradu, umrl je 12. junija v usodnem letu 1715, ko jih je v vodiški župniji umrlo 185, in sicer v 64. letu starosti. Bil je odličen cerkovnik.
- 5 1715 Simon Zabukovec, po rodu Ložan, po domače iz Loža, poprej je bil za slugo pri različnih gospodih, prijazen in dober. Umrl je 10. julija 1759 pri svojih 85 letih.
- 6 1759 Jernej Zabukovec iz Vodice, sin prejšnjega, bil cerkovnik za dve leti, potem je postal cerkovnik v Cerkljah in je tam leta 1763 umrl.
- 7 1762 Gašper Kern iz Komende, služil je dve leti, potem je odšel in 1774 umrl v Škofji Loki.
- 8 1764 Jožef Volčič, Škofjeločan.
- 9 **Pavel Bider, Prus (Borussus), je bil postavljen na mesto prejšnjega, ko je bil ta še živ. Obenem je bil tudi učitelj (ludimagister), ker so se po cesarskem ukazu zahtevale normalne šole, ki jim prejšnji v poučevanju ni bil kos.**
- 10 1813 Jakob Plevel, rojen v Črnučah, poprej je bil pri nunah v Ljubljani, potem pri sv. Frančišku na Štajerskem³⁴ in končno leta 1813 je bil dodeljen vodiški cerkvi.«

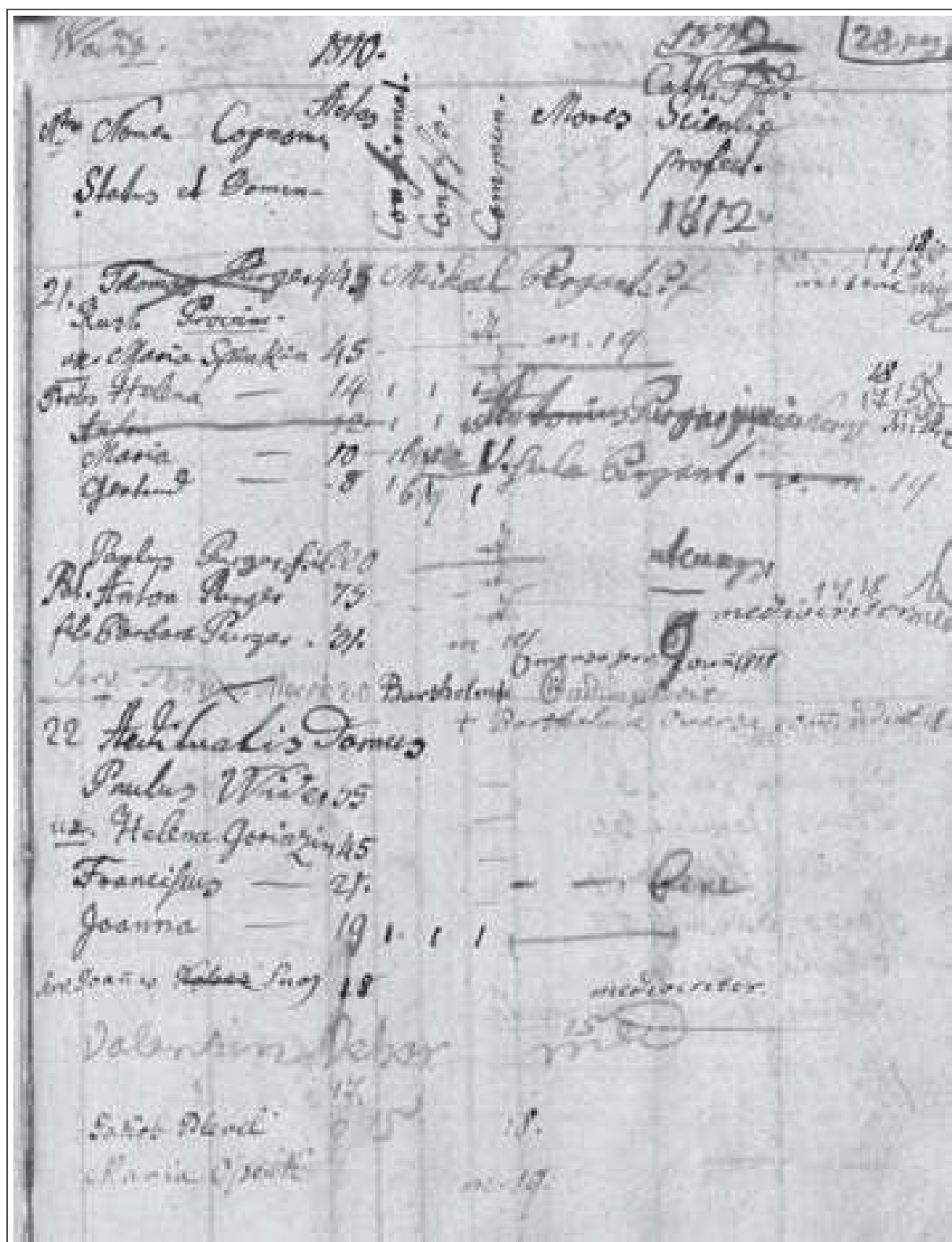
Pavlu Bidru je kot edinemu na seznamu vodiških cerkovnikov v priročniku vodiškega župnika Jožefa Voglarja (1771–1777) pripisano, da je bil hkrati tudi učitelj (et ludimagister simul).³⁵ Prav tako je edini, ki nima izpisanega leta nastopa cerkovniške (učiteljske) službe. Iz župnijskega popisa družin (statusa animarum) je razvidno, da se je rodil leta 1755, da se je poročil in da je živel v mežnariji (aeditualis domus) z ženo Heleno, rojeno Gorenc (Gorinzin). Imela sta sina Franca, roj. 1789, in hčerko Ivanko, roj. leta 1791.³⁶ Prav obdobje med letoma rojstva nju-

³³ Verjetno Gartner, sodeč po domačem nazivu Vrtnik.

³⁴ Najbrž v Radmirju.

³⁵ ŠAL/ŽA Vodice, Manuale Josephi Vogler, vodiški cerkovniki, št. 9. »Paulus Bider Borussus in prioris locum adhuc vivente illo suffectus, et ludimagister simul, quia scola normales casareo mandato urgebantur, quibus docendis prior par non erat.«

³⁶ ŠAL/ŽA Vodice, Status animarum 1810, Vodice, h. št. 22: aeditualis domus.

Popis družin – Status animarum iz leta 1810. Vodice, h. št. 22. Aeditualis domus – mežnarija. »Paulus Wider 55, ux(or) Helena Gorinzin 45, Franciscus 21, Joanna 19.« Pozneje sta pripisana še Jakob Plevel in Marija Osenk (NŠAL, ŠAL/ŽA Vodice, Status animarum 1810, inv. št. 1361).

nih otrok se na podlagi primerjave dostopnih virov izkazuje kot obdobje, ki ga z veliko verjetnostjo lahko označimo za obdobje obstoja najstarejše javne šole v Vodica.

V latinsko pisanih virih je priimek prvega vodiškega učitelja (ludimagistra) največkrat zapisan kot »Bider«, v nemških večinoma »Wider« ali »Wieder«, medtem ko se je sam podpisoval »Bieder«. Iz starih župnijskih listin, ki so bile v Vodica dosegljive še pred koncem 19. stoletja, naj bi bilo razvidno, da je bil v vodiški mežnariji med letoma 1778 in 1813 za cerkovnika Franc Bider (Widder).³⁷ Čeprav ta omemba ponuja še eno obliko zapisa učiteljevega priimka, je na podlagi drugih virov jasno, da je njegovo ime Franc zagotovo napačno, najbrž pa je povezano z imenom njegovega sina. Ker so bili v Vodica ob uvedbi jožefinske šole (1788–1790) prisiljeni zamenjati tedanjega cerkovnika, saj ni bil sposoben poučevanja, je Bidrov nastop cerkovniške službe v Vodica leta 1778 zagotovo prezgoden. Nedvoumno in v drugih virih potrjeno je prenehanje njegove cerkovniške službe v Vodica leta 1813, ko se je moral zaradi pritiskov župljanov vodiški župniji dokončno odpovedati župnik Čebulj. Ker je bil cerkovnik Bider leta 1808 njegov zvest podpornik, je zelo verjetno, da sta menjavi cerkovnika in župnika v Vodica leta 1813 medsebojno povezani.³⁸

Ludimagister in prvi učitelj Pavel Bider je cerkovniško službo v Vodica ob ustanovitvi trivialne šole nastopil, ker je lahko tudi poučeval. Pri odhodu z mesta vodiškega cerkovnika pa poučevanje ni imelo več posebne vloge, saj njegov naslednik tako kot njegov predhodnik za poučevanje nista bila usposobljena.

Ker naj bi se Bider v starejših župnijskih virih, ki nam zdaj niso več dostopni, omenjal kot »magister«, so že konec 19. stoletja sklepali, da je bil »nekak učitelj«.³⁹ Čeprav je izkazoval sposobnost za poučevanje, se učiteljskega poklica, razen pod jožefinsko prisilo, ni oprijel. Zaradi zelo slabih prihodkov cerkovniške (in učiteljske) službe v Vodica je njegovo ravnanje razumljivo. Do konca življenja je ostal cerkovnik. Po odhodu iz Vodice leta 1813 je prevzel cerkovniško službo pri podružnični cerkvi sv. Štefana v Utiku.⁴⁰ Umrl je leta 1829 kot cerkovnik pri romarski cerkvi na Šmarni gori, ki je bila prav tako vodiška podružnica.⁴¹

V novejši literaturi se kot prvi učitelj v Vodica omenja tudi domačin Pavel Binder, kar pa ni izkazano z nobenim dostopnim virom.⁴² Skladen z našim vedenjem o njem je podatek, da mu je bilo naročeno, naj prevzame mežnarijo in z njenimi dohodki tudi poučuje. Poleg imena je v nasprotju z našimi ugotovitvami

37 Zgodovina šole in druge zanimivosti v Vodica in okolici, neznan avtor, Vodice 1892–1895, nepaginirano.

38 ŠAL/Ž Vodice (1614–1830), f. 446; Šinkov Turn, 15. marca 1808.

39 Zgodovina šole in druge zanimivosti v Vodica in okolici, nepaginirano.

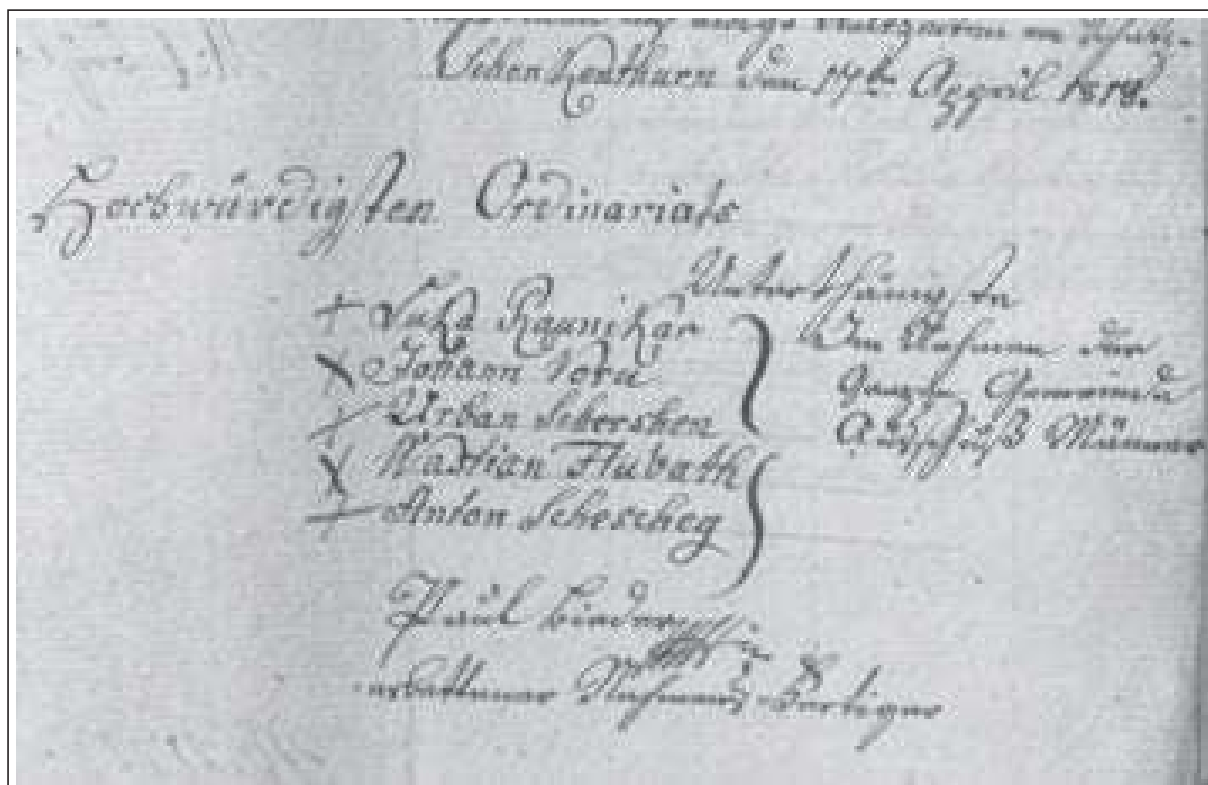
40 ŠAL/ŽA Vodice, Status animarum 1810, Utik, h. št. 13.

41 ŠAL/ŽA Vodice, MMK (1824–1869), Pavel Bider – cerkovnik, u. 16. maja 1829, Šmarna gora, h. št. 1.

42 Ciperle, Začetki šolstva v Vodica, št. 111, str. 23. Priimek »Binder« se ne pojavi v nobenem dosegljivem viru. Domnevno bi lahko nastal zaradi nepazljive transkripcije.

Dinec Gornji: Jan Alth
 Landtlicher Schriftf.
 Lufte groß:
 + Valentin Neustigal
 hantl. Schreinermeister
 Luth. Luth. in
 Meßner der H. Kirch
 W. Margareth
 + Luth. Schreinermeister
 Martin Jarab hantl. Schreinermeister
 + Josef Luth. Schreinermeister
 Paul Luth. in
 in Vodicah

Hrbtna desna stran Izjave o podpori vodiškemu župniku Juriju Čebulju
 s podpisi njegovih podpornikov. Med njimi je tudi Pavel Bider,
 cerkovnik župnijske cerkve sv. Marjete v Vodicah, ki je bil trem
 nepismenim podložnikom tudi zaprošeni podpisovalec
 (NŠAL, ŠAL/Ž Vodice, f. 446; Šinkov Turn, 15. marca 1808).

Sklepni del prošnje odbornikov soseske Šinkov Turn z dne, 17. aprila 1818, ki jo je v njihovem imenu napisal Pavel Bider kot zaprošeni podpisovalec (NŠAL, ŠAL/Ž Vodice, f. 446).

tudi navedba, da je vodiška šola z omenjenim učiteljem delovala do leta 1807. Z ničimer podprta trditev zbledi ob ugotovitvi, da jožefinske šole v Vodica že leta 1792 ni bilo več niti je ni bilo med letoma 1798 in 1806, saj so iz tega obdobja ohranjeni splošni pregledi šol na Kranjskem in v ljubljanski škofiji, v katerih se vodiška šola med obstoječimi šolami ne omenja.⁴³

Na podlagi ohranjenih dopisov, ki so bili poslani škofijskemu ordinariatu po prenehanju delovanja jožefinske vodiške šole, je razvidno, da je Pavel Bider odlično obvladal nemški jezik in pisal v lepi gotici. Za različne namene je vodiškim župljanom sestavljal razna pisma in jih zaradi njihove nepismenosti zastopal pred višjimi oblastnimi uradi. Kot cerkovnik župnijske cerkve sv. Marjete v Vodica je bil leta 1808, kot je zgoraj že omenjeno, med podporniki vodiškega župnika Jurija Čebulja, ki so ga nekateri župljani tožili pri škofu v Ljubljani.⁴⁴ Največjo podporo je imel obtoženi župnik v Šinkovem Turnu, kjer sta se zanj zavzela tako oskrbnik graščine in posestva Gregor Milač kakor tudi tamkajšnji duhovnik – ekspozit Liberat Vodopivec. Pavel Bider je bil takrat tudi zaprošen podpisnik (erbettener Nahmens-Fertiger) trem podložnikom, ki so prav tako podpirali obtoženega žu-

⁴³ Gubernij, reg. VIII, f. 55 in ŠAL, šolstvo, f. 4a.

⁴⁴ ŠAL/Ž Vodice, f. 446; Šinkov Turn, 15. marca 1808: "Paul Bieder Meßner der Pfarrkirche St. Margareth."

pnika. Ker so bili nepismeni, so naredili križec pred izpisanimi imeni, za katere je Bider jamčil kot podpisovalec.

Leta 1818 je kot zaproseni podpisnik odbornikov soseske Šinkov Turn, ta je poleg Šinkovega Turna obsegala še vasi Vesca, Selo, Golo, Potok, Kot in Koseze, napisal tudi prošnjo škofijskemu ordinariatu v Ljubljano, v kateri je soseska prosila za ohranitev stalnega duhovnika pri cerkvi Matere Božje v Šinkovem Turnu.⁴⁵

Poskusi ponovne vzpostavitve javne šole (1804–1809)

Ko so na Dunaju leta 1804 sprejeli prenovljen šolski načrt in šolsko nadzorstvo podelili cerkvi, so se duhovniki dejavneje vključili v prizadevanje za razvoj šolstva in razširjenje šolske mreže. Šolsko mrežo so še bolj prilagodili cerkveni upravnim organizacijam. Ker so se morali duhovniki za naloge v šolstvu ustrezno usposobiti, so leta 1807 za študente 4. letnika teološkega študija na ljubljanskem liceju uvedli obvezen tečaj katehetike in pedagogike.⁴⁶ Najpomembnejšo nalogo za razvoj šolstva so poleg škofijskega konzistorija, ki je opravljal naloge višjega šolskega nadzorstva v škofiji, prevzeli dekani kot okrajni šolski nadzorniki.

Dekan v dekaniji Šmarna gora, ki je zajemala širše ozemlje Šmarne gore do Save pri Dolskem, je bil leta 1804 vodiški župnik Frančišek Repešič. Vodice so bile zato takrat v dekaniji, ki ni imela izrazitega centra, njeno središče. Na dekana Repešiča se je v vseh šolskih zadevah obračal škofijski konzistorij. Na konzistorijalna poizvedovanja o stanju šolstva v dekaniji je v odgovoru 19. junija 1804 predložil potrdilo c.-kr. normalke v Ljubljani z dne 9. januarja 1789, da je privatno obiskoval katehetsko-pedagoška predavanja in iz predmeta uspešno opravil predpisani izpit.⁴⁷ Pojasnil je, da v njegovi dekaniji ni nobene trivialne šole, še manj glavne šole. Vedel je, da je šola pred nekaj leti delovala v Mengšu, vendar mu ni bilo znano, zakaj je prenehala delovati. Za naloge okrajnega šolskega nadzornika se zaradi visoke starosti ni čutil sposobnega. Pri tem se je skliceval tudi na vlogo v župnišču, na nezdrave življenjske razmere in fizično nezmožnost dnevnega izvajanja nalog na šolskem področju.

Ker je dekan Repešič že čez nekaj mesecev umrl, se z nalogami na šolskem področju, tudi če bi si tega želel, še ni mogel niti dobro spoprijeti.⁴⁸ Njegov naslednik, dekan Jožef Zupan, je bil župnik v Šmartnem pod Šmarno goro, ki je leta 1805 ordinariatu sporočil, da tega leta v dekaniji Šmartno pod Šmarno goro ni

45 Prav tam; Šinkov turn, 17. aprila 1818: "Paul Bieder m. p., erbettener Nahmens-Fertiger."

46 SŠM, arh. zb., f. 61/1, Kronika c.-kr. normalne glavne šole v Ljubljani, str. 12.

47 ŠAL, šolstvo, f. 32, Vodice, 19. junija 1804.

48 Frančišek Repešič je umrl 20. avgusta 1804 v Ljubljani. Rodil se je v Ložu. (Pokorn, Šematizem, str. 172) Vodiški župnik je postal 24. junija 1790 (Manuale Josephi Vogler Parochi in Vodiz, vodiški župniki, št. 20).

bilo še nobene šole.⁴⁹ Brez sprememb je bilo tudi v prvi polovici leta 1807.⁵⁰ Jeseni 1807 je bila prva trivialna šola v dekaniji ustanovljena v Mengšu. Leta 1809 je tudi vodiški župnik poslal dekanu in okrajnemu šolskemu nadzorniku v Šmartno faksijo cerkovniških prihodkov v Vodica, vendar pa to poročilo na ustanovitev šole v prvih naslednjih letih še ni imelo večjega vpliva.⁵¹

Cerkovnik in organist Jakob Plevel (1813–1853)

Po odhodu Francozov je bil šmarnogorski dekan in okrajni šolski nadzornik Janez Kuhar, župnik iz Smlednika. Leta 1814 je poročal, da sta v dekaniji dve osebi, ki sta sposobni za učiteljsko službo in imata pedagoško spričevalo. Krištofa Kralja so za učitelja v Mengšu nastavili z dekretom škofijskega konzistorija (1807), Matijo Križnarja v Smledniku pa z dekretom okrožnega urada (1790). Oba sta tako po znanju kot tudi po vedenju ustrezala zahtevam učiteljskega poklica. Poleg njiju je okrajni šolski nadzornik v poročilu navedel tudi omembo vodiškega župnika Matevža Petermana,⁵² da bi bil njegov cerkovnik pri župnijski cerkvi Jakob Plevel sposoben poučevati v deželni jezik.⁵³ Vendar je to možnost prepustil v presojo škofijskemu konzistoriju.

Izražanje sposobnosti poučevanja v deželni jezik je nekoliko nenavadno, saj so v šolstvu veljali natančni predpisi, ki so jih morali dosledno upoštevati. Na drugi strani kaže na zanemarljivo vlogo slovenščine v tedanji šoli in prevlado nemščine v vseh pogledih. Jasno je bilo, da učitelj ni smel poučevati, če ni izpolnjeval pogojev po veljavni zakonodaji. Kakor za cerkovnika in organista Plevela so šolski predpisi veljali tudi za vodiške cerkovnike pred namestitvijo ludimagistra Bidra. Vsekakor je moral vsak cerkovnik od pristojne šolske oblasti pridobiti potrdilo o usposobljenosti in primernosti za poučevanje.

Pravico do poučevanja so učiteljski kandidati pridobili z uspešno opravljenim polletnim tečajem za učiteljske pripravnike na deželni glavni šoli (normalki) v Ljubljani, pogoj za opravljanje tečaja pa je bil uspešno opravljen tretji razred glavne šole. Pouk na tečaju za učiteljske pripravnike in v glavni šoli je od vsega začetka naprej skoraj v celoti potekal v nemškem jeziku.⁵⁴ V župniji Dolsko, ki je prav tako spadala v šmarnogorsko dekanijo, so bile tri osebe s končanim tretjim letnikom ljubljanske normalke in dekan Kuhar je v njih videl možnost, da bi se lahko za učiteljsko službo v kratkem času usposobili na pedagoškem tečaju za učiteljske pripravnike.

49 ŠAL, šolstvo, f. 32; Šmartno, 12. oktober 1805.

50 Prav tam; Šmartno, 24. julija 1807.

51 Prav tam; Šmartno, 10. maja 1809.

52 Matevž Peterman, vodiški župnik (1813–1826). Iz Vodice je bil umeščen za kanonika ljubljanskega stolnega kapitlja. (Manuale Josephi Vogler Parochi in Vodiz, vodiški župniki, št. 22).

53 ŠAL, šolstvo, f. 32; Smlednik, 1. julija 1814: »... daß sein Pfarrmessner Jakob Plevel in der Landessprache den Schulunterricht zu erteilen fähig wäre.«

54 SŠM, arh. zb., f. 61/1, št. 3–5: Präparanden Kurs angefangen vom Jahre 1803 bis 1871.

Cerkovnik Jakob Plevel potrebne izobrazbe za učitelja očitno ni imel, zato tudi ni mogel poučevati, čeprav bi bil tega po precej subjektivnem mnenju vodiškega župnika sposoben v slovenskem jeziku, ne pa tudi v nemščini, ki je bila nenapisan predpogoj za opravljanje učiteljske službe. Svojega predhodnika, cerkovnika in prvega učitelja ludimagistra Pavla Bidra je v cerkovniški službi v Vodicaх zamenjal leta 1813,⁵⁵ ko se je moral po odhodu Francozov iz Vodice posloviti župnik Jurij Čebulj.

Jakob Plevel je bil rojen 2. julija 1765 v Črnučah. Cerkovniško službo je pred prihodom v Vodice opravljal v Ljubljani in na Štajerskem.⁵⁶ V vodiški mežnariji je živel z ženo Marijo do leta 1831, nato pa kot vdovec vse do svoje smrti 6. februarja 1853.⁵⁷ Ker ni bil usposobljen za poučevanje, niti ni imel javno veljavne listine za učitelja, v vsem tem času v Vodicaх, četudi je bilo staro župnijsko središče, ni bilo rednega šolskega pouka.

Avstrijska šolska oblast si je po odhodu Francozov s Kranjskega močno prizadevala, da bi z obnovitvijo avstrijskega šolskega sistema na Kranjskem čim hitreje obnovila vse tiste šole, ki so zamrle pod francosko zasedbo, prav tako pa tudi tiste, ki so delovale že pred mnogimi leti, pa so že pred več leti prenehale delovati. Med zadnjimi je v pregledu šolstva v ljubljanski škofiji iz leta 1815 poleg šol v bližnjem Smledniku, Mengšu in Šmartnem pod Šmarno goro omenjena tudi šola v Vodicaх.⁵⁸

Prvi šolski okoliš in popisi za šolo sposobnih otrok

Čeprav prvo leto po odhodu Francozov in vrnitvi avstrijskega šolskega sistema v šmarnogorski dekaniji ni delovala še nobena javna šola, je dekan Kuhar po odredbi pred začetkom šolskega leta 1814/1815 škofijskemu konzistoriju posredoval število za šolo sposobnih otrok za vse župnije in duhovnije s stalno nastavljenim duhovnikom.⁵⁹ Za šolo v župnijskem središču v Vodicaх je navedel otroke iz 16 krajev s 414 hišnimi številkami, v katerih je bilo 436 za šolo sposobnih otrok, 222 dečkov in 214 deklic. Popis je zajel otroke iz Vodice, Dobruše, Repenj, Bukovice, Utika, Polja, Skaručne, Vojska, Povodja, Vesce, Sela, Gola, Šinkovega Turna, Potoka, Kota in Kosez. S tem popisom je bil določen prvi šolski okoliš vodiške javne šole. V dekaniji je bilo več za šolo sposobnih otrok samo v mengeški župniji (599), v smledniški župniji pa jih je bilo že manj, četudi je bilo tam več popisanih hišnih števil.

55 Manuale Josephi Vogler Parochi in Vodiz, vodiški cerkovniki, št. 10.

56 Prav tam.

57 ŠAL/ŽA Vodice, Catalogus animarum ab 1829, inv. št. 54, Vodice h. št. 23.

58 ŠAL, šolstvo, f. 4a; Ljubljana, 20. februarja 1815. Pregled nemških šol v ljubljanski škofiji konec šol. leta 1814.

59 ŠAL, šolstvo, f. 32; Smlednik, 4. oktobra 1814. Izkaz (ne)všolanih krajev in za šolo sposobni otroci leta 1814.

Generalni gubernij v Ljubljani se je kot najvišji državni organ na Kranjskem v šmarnogorski dekaniji izrecno zavzel za ustanovitev šole v Šmartnem pod Šmarno goro. V posebnem dopisu je njeno ustanovitev priporočil ljubljanskemu škofijskemu konzistoriju, ki pa si je prizadeval, da šole ne bi ustanovili samo v Šmartnem, ampak tudi v Smledniku in Vodica.⁶⁰ Okrajnemu šolskemu nadzorniku in dekanu Kuharju je zato naročil, naj se z župniki v omenjenih krajih posvetuje, kako bi pridobili sredstva za ustanovitev in delovanje teh šol.

Škofijski konzistorij je na priporočilo gubernija o prednostni obravnavi pogojev za ustanovitev šole v Šmartnem od dekana najprej zahteval natančno poročilo o razpoložljivih prihodkih za nastavitve učitelja, možnosti pridobitve primerne prostora za šolski pouk in podatke o ovirah, ki preprečujejo ustanovitev te šole, vendar je vprašanje ustanavljanja novih šol, ne glede na gubernialno priporočilo, zastavil bolj celostno. Okrožni urad v Ljubljani ga je 9. maja 1815 obvestil, da mu je okrajna gosposka iz Smlednika posredovala fasije cerkovniških dohodkov iz župnij Vodice, Šmartno in Smlednik ter iz lokalije Zapoge in mu jih predala v uradno obravnavo.⁶¹

Ko je dekan Kuhar pred začetkom šolskega leta 1815/1816 konzistoriju poročal o šolstvu v dekaniji v preteklem šolskem letu, je poleg podatkov o številu za šolo sposobnih otrok po župnijah in duhovnijah s stalnim duhovnikom za letni semester predstavil tudi število šoloobiskujočih otrok iz vsolanih krajev v šoli v Mengšu. Za druge kraje v šmarnogorski dekaniji s stalnim duhovnikom je navedel le ugotovljeno število za šolo sposobnih otrok, ki se v vodiški župniji od predhodnega leta ni spremenilo.⁶² Pred začetkom šolskega leta 1816/1817 je poročal tudi o znova ustanovljeni šoli v Smledniku, za župnijo Vodice pa so bili podatki o za šolo sposobnih otrocih še naprej nespremenjeni.⁶³

Nedeljska šola (1816–1818)

Leta 1815 je izšlo več gubernialnih in konzistorialnih odlokov o nedeljskih šolah v ljubljanski škofiji, ki so jih morali najprej uvesti povsod tam, kjer so redne šole že obstajale.⁶⁴ Poleg ponavljalnih nedeljskih šol za otroke od 12. do 15. leta starosti so v naslednjih letih v krajih s stalnim duhovnikom, kjer še ni bilo rednih šol, na pobudo cerkvenih šolskih nadzornikov ustanavljali tudi nedeljske začetne šole.

60 Prav tam; Ljubljana, 18. februarja 1815. Škofijski konzistorij v dopisu dekanu v Smlednik.

61 Prav tam; Ljubljana, 9. maja 1815. Okrožni urad v noti škofijskemu konzistoriju.

62 Prav tam; Smlednik, 30. oktobra 1815. Poročilo o stanju šolstva v dekaniji.

63 Prav tam; Smlednik, 24. oktobra 1816. Poročilo o stanju šolstva v dekaniji.

64 ŠAL, šolstvo, f. 2a: Ljubljana, odlok c.-kr. začasnega civilnega in vojaškega generalnega gubernija v Iliriji o nedeljskih šolah 20. januarja 1815 in dodatna pojasnila o poučevanju v nedeljskih šolah 21. marca 1815.

V Vodicaх so nedeljski pouk uvedli v šolskem letu 1816/1817. V slovenskem jeziku je poučeval kaplan Anton Semen. V predpisani starosti od 12. do 15. leta je šolo v zimskem in v letnem semestru obiskovalo po 11 fantov in 9 deklet.⁶⁵ V drugem letu delovanja nedeljske šole 1817/1818 so po župnijskih rojstnih matičnih knjigah v predpisani starosti na območju vodiške župnije zabeležili 49 fantov in 55 deklet, ki so bili primerni za obiskovanje nedeljske šole. Nedeljski pouk je v obeh semestrih obiskovalo 8 fantov in 10 deklet.⁶⁶ Branje in verouk je v slovenskem jeziku tudi to leto poučeval kaplan Anton Semen.⁶⁷ Na območju šmarnogorske dekanije je nedeljska šola to šolsko leto delovala še v Smledniku, kjer je bilo 61 učencev, v Mengšu 33, Dolu 26, Šmartnem pod Šmarno goro 10 in v Dolskem 26.

V šolskem letu 1818/1819 je bilo za nedeljsko šolo sposobnih 52 fantov in 55 deklet, vendar ni nobenega podatka, da bi nedeljski pouk v Vodicaх še potekal.⁶⁸ Tudi v pregledu nedeljskih šol v ljubljanski škofiji se Vodice več ne omenjajo. Čeprav se je število za nedeljsko šolo sposobnih otrok povečalo, se Vodice poslej navajajo med duhovnijami brez nedeljskih šol,⁶⁹ kar je za župnijo, ki ni imela samo enega duhovnika, vsekakor precej nenavadno.

Učitelj in katehet v vodiški nedeljski šoli Anton Semen je bil vodiški kaplan od leta 1814 do novembra 1818, ko je odšel za kaplana k sv. Petru pri Ljubljani, nato pa k sv. Lovrencu v Temenico.⁷⁰ Ker njegovi nasledniki v nedeljski šoli v Vodicaх niso več poučevali, je delovanje vodiške nedeljske šole v obeh omenjenih šolskih letih očitno njegovo delo, tesno povezano z njegovo osebno prizadevnostjo in domoljubjem. Za poučevanje v nedeljski šoli ni bilo plačila. Učitelji v krajih, kjer je delovala redna šola, in duhovniki v krajih, kjer redne šole še ni bilo, so v nedeljski šoli poučevali brezplačno. Samo občasno so bili na predlog okrajnih šolskih nadzornikov s potrditvijo višjega škofijskega šolskega nadzornika nagrajeni z manjšimi izplačili iz posebnega državnega sklada.

Učni jezik

Čeprav je pouk v začetni nedeljski šoli potekal v slovenskem jeziku, se je namen trivialne šole uresničeval v tem, da posreduje znanje nemškega jezika, ki pa za dejansko uporabnost nikakor ni bilo zadostno. Eden od glavnih ciljev terezijansko-jožefinskih reform je bilo poenotenje raznolike države in tudi osnovna

65 ŠAL, šolstvo, f. 4a; Ljubljana, 11. julija 1818. Nedeljske šole v ljubljanski škofiji v šol. l. 1817.

66 ŠAL, šolstvo, f. 32; Smlednik, 23. dec. 1818. Nedeljske šole v šmarnogorski dekaniji ob izteku šol. l. 1817/18.

67 ŠAL, šolstvo, f. 4a; Ljubljana, 17. novembra 1819. Nedeljske šole v ljubljanski škofiji v šol. l. 1818.

68 ŠAL, šolstvo, f. 32; Smlednik, 26. januarja 1820. Nedeljske šole v šmarnogorski dekaniji ob izteku šol. l. 1819.

69 ŠAL, šolstvo, f. 4b; Ljubljana, 6. marca 1822. Nedeljske šole v ljubljanski škofiji v šol. l. 1820.

70 Manuale Josephi Vogler Parochi in Vodiz, vodiški kaplani, št. 50.

šola je bila v službi uveljavitve nemščine kot občevalnega vsedržavnega jezika. Materinščino so uporabljali predvsem za to, da so otroke lažje učili nemško. Ker pa starši v takratnih razmerah zlasti na podeželju niso bili za poučevanje pomajkljivega znanja nemščine in so se upirali plačevanju šolnine, so nasprotovali nemško usmerjeni šoli, zato otrok niso hoteli pošiljati v šolo.⁷¹

Pod cerkvenim šolskim nadzorstvom (1805–1869) je bil nemški pritisk v trivialnih šolah manjši, vendar pa slovenščina še ni bila na stopnji razvoja, ki bi ji omogočal večjo uporabo v šoli. Drugačen odnos do materinščine se je v šoli začel uveljavljati pod Francozi, ki so v boju proti nemščini vpeljali "deželni jezik" kot učni jezik v osnovnih in nižjih srednjih šolah.⁷² Nov šolski sistem in spremembe, ki so jih v kratkem obdobju vpeljali, so imele pri vprašanju učnega jezika dolgoročneje vplive.

Z odlokom Študijske dvorne komisije je bilo leta 1815 na Dunaju določeno, da se mora v trivialnih šolah na Kranjskem poučevati v *kranjskem* jeziku, vendar pa naj se učenja nemškega jezika, predvsem v izbranih krajih in v mestih, ne bi smelo zanemarjati. Škofijski konzistorij je zato po naročilu Ilirskega gubernija v Ljubljani leta 1818 okrajne šolske nadzornike pozval, naj predlagajo, v katerih krajih bi pouk potekal tudi v nemškem in kje samo v *kranjskem* (slovenskem) jeziku.⁷³ Očitno je bilo, da so nemški uradniki na guberniju v Ljubljani zagovarjali in podpirali nemško šolsko politiko, ki je krepila vpliv nemščine v šolah na Kranjskem, in nasprotovali poskusom razširjanja trivialnih šol v slovenskem jeziku.

Ilirski gubernij je škofijskemu konzistoriju kot nadzorni šolski oblasti očital, da je zanemarjanje učenja nemškega jezika glavni razlog za slabo stanje šolstva na Kranjskem. Konzistorij se je pred očitki branil s trditvijo, da se učenje nemščine nikjer ne zanemarija in da so tudi okrajnim šolskim nadzornikom naročili, naj nemški jezik pustijo poučevati na vseh trivialnih šolah. Ilirski gubernij je kot najvišji državni urad na Kranjskem v nasprotju s škofijskim konzistorijem zagovarjal prevlado nemščine, ki je bila v tedanjih razmerah že tako privilegirana.

Okrajni šolski nadzornik v Smledniku Janez Kuhar je vprašanje škofijskega konzistorija, v katerem jeziku naj se poučuje v trivialnih šolah šmarnogorske dekanije, 22. junija 1818 pojasnil, da je šolski pouk pod obstoječimi pogoji v vseh šolah lahko uspešen samo v *kranjskem* jeziku.⁷⁴ Svoje mnenje je utemeljil z navedbo, da trivialne šole v šmarnogorskem šolskem okraju nimajo nobene podpore od okrajnih komisariatov, da je šolski obisk prepuščen prosti izbiri in da ga mladina zato pogosto zanemarija. Prepričan je bil, da je lahko od pouka sploh kakšna korist samo v primeru, če se poučuje v *deželnem* jeziku.⁷⁵

71 Okoliš, Zgodovina šolstva v Mengšu od začetkov do leta 1918, str. 60.

72 Odlok o organizaciji javnega pouka; Ljubljana, 4. julija 1810, členi 22–24.

73 ŠAL, šolstvo, f. 4b; Ljubljana, 28. oktobra 1820. Poročilo Urbana Jerina o okrožnici iz l. 1818.

74 ŠAL, šolstvo, f. 32; Smlednik, 22. junija 1819.

75 Prav tam: »..., daß der Unterricht nur in der Landessprachen ertheilt werde, um mit den Schulen doch einigen Nutzen zu schaffen.«

Župnija brez javne začetne šole

Po prenehanju kratkotrajne nedeljske šole, ki jo je vodil kaplan Semen, v Vodicaх v prvi polovici 19. stoletja ni bilo javnega pouka ne v nemškem ne v slovenskem jeziku. V župniji zaradi slabih finančnih virov za plačevanje učitelja ni bilo redne javne šole, čeprav bi jo morali po šolskih predpisih ustanoviti v vsaki župniji in povsod tam, kjer je bil stalno nastanjen duhovnik.⁷⁶ Prav tako je bilo določeno, da je treba tudi nedeljsko ponavljalno šolo ustanoviti predvsem tam, kjer je že obstajala redna šola.⁷⁷ Delovanje drugih oblik nedeljskih šol, kot sta bili začetna in nadaljevalna, pa je bilo odvisno od zavzetosti krajevnih duhovnikov in prepričevanja in vztajnosti šolskih nadzornikov.

Ker cerkovnik in organist Jakob Plevel ni poučeval, v župniji celotno obdobje njegovega delovanja ni bilo javne šole. Poleg tega, da za poučevanje ni bil usposobljen, tudi njegovi cerkovniški dohodki niso bili dovoj za primerno učiteljsko plačo. Tudi vodiški duhovniki po kaplanu Semnu šolskega pouka v nedeljski šoli niso imeli. Vsako nedeljsko popoldne so imeli po litanijah vseh svetnikov le krščanski nauk za vse župljane.⁷⁸ Pred veliko nočjo je bilo vsako leto za vse župljane še izpraševanje o veri, manjše otroke pa so pripravljali na zakrament sv. birme in prejem prvega sv. obhajila.

Cerkveno šolsko nadzorstvo je državno oblast pogosto opozarjalo na neurejene šolske razmere v Vodicaх. Ko je škofijski konzistorij leta 1832 izdelal natančen pregled šol po vseh duhovnijah ljubljanske škofije, so ugotovili, da je bilo v vodiški župniji 1290 prebivalcev, vendar v njej ni bilo šole.⁷⁹ Ker je imela status župnije in tudi po številu prebivalstva nikakor ni bila majhna, je bilo za res nenavadno, da ni imela lastne šole, ki so jo takrat premogle nekatere precej manjše župnije, vikariati in ekspoziture. Med razlogi, da šole v župniji ni bilo, so izpostavili pomanjkanje šolskega prostora in premajhne finančne vire za vzdrževanje učitelja.⁸⁰ Ocenjeno je bilo, da bi šolo lahko hitro ustanovili, če bi odpravili obe navedeni prepreki.

Zunanje pobude cerkvene dekanijske in škofijske šolske nadzorne oblasti kakor tudi državne okrajne in deželne politične oblasti za ustanovitev javne šole v Vodicaх v prvi polovici 19. stoletja niso bile uspešne. Javne osnovne šole ni bilo, ker za njeno ustanovitev ni bilo prisile, kot je bila v kratkem obdobju cesarja Jožefa II., pa četudi je bila splošna šolska obveznost uzakonjena že v obdobju vladarice Marije Terezije. Vsa finančna sredstva za postavitev in delovanje šole

76 Politische Verfassung der deutschen Schulen, Wien 1821, str. 156, člen 1 in 2.

77 ŠAL, šolstvo, f. 2a; Ljubljana, 20. januarja 1815 in 21. marca 1815.

78 ŠAL/ŽA Vodice, f. 10, Oznanična knjiga 1841–1855: »A meridie hora 2 Catechesis et Litaniam omnium sanctorum.«

79 Gubernij, reg. VIII, f. 55, 1831–32, ae. 187; Ljubljana, 7. januarja 1833. Podatek o številu duš je očitno (ne)namerno napačen. Catalogus cleri diocesis Labacensis MDCCCXXXII, Labaci 1832, str. 18, navaja 2290 duš.

80 Prav tam; Ljubljana, 7. januarja 1833. Izkaz šol v ljubljanski škofiji.

so morali zagotoviti župljani iz lastnih sredstev, drugih virov zanje pa ni bilo. Na službenem mestu, ki je bilo predvideno tudi za učitelja, so bili povsem zadovoljni s cerkovnikom, ki je bil tudi organist. Tako so bili navajeni od prej in tako je bilo že stoletja.

Ker v Vodica ni bilo redne delavniške niti nedeljske šole, so bili sredi 19. stoletja le redki pismeni. Večina se jih ni znala podpisati. Pri urejanju javno pravnih zadev so jih zato zastopali zaprošeni podpisovalci, med katerimi so bili zlasti duhovniki. Kultura pisane besede je bila v glavnem omejena na cerkev in duhovnike, ki so zasebno po potrebi in navdihu tudi poučevali začetno šolsko znanje. Ministranti so bili poleg cerkovnika in organista pri verskih obredih njihovi prvi sodelavci. Za strežbo pri svetih opravilih so se morali latinskih molitev naučiti na pamet. Mnoge od tistih, ki so pokazali, da so nadarjeni, so spodbujali k učenju in jih pri tem tudi gmotno podpirali.⁸¹

Z razširjenjem slovenskega tiska od začetka 19. stoletja naprej je bilo vedno več možnosti, da so se ljudje tudi brez šole lahko sami vsaj za silo naučili slovensko brati. Zlasti ženske, po večini šivilje, so sredi 19. stoletja po vaseh okrog Vodic otroke poleg krščanskega nauka nekoliko učile tudi brati.⁸² Nekateri otroci bolj premožnih staršev so hodili k zasebnemu pouku h kaplanu. Poleg pretežno verske literature je bilo poslej v slovenskem jeziku tudi vse več posvetne, posebej s področja kmetijstva, ki je pritegnila najširši sloj prebivalstva.

Vodiške podružnice in soseske s stalnimi duhovniki

Ker je bilo v Kamniku in Ljubljani vsaj od začetka 19. stoletja tudi več dijakov iz vodiške župnije, zasebnega pouka ni bilo tako malo. Še bolj kot ugotovitev, da so bili duhovniki v Vodica in okolici med redkimi osebami, ki so znali pisati in brati, je pomembno omeniti, da so imeli edini poleg izkušenj iz katehetike tudi nekaj védenja s področja pedagogike. Zaradi vzgojnega poslanstva, ki so ga opravljali med ljudmi, vpliva nanje in ugleda med njimi, so lahko med prvimi opravljali tudi splošno izobraževalne naloge. Posredovanje osnovnega šolskega znanja z osnovami nemščine in latinščine je imelo odločilen vpliv na nadaljnjo izobraževalno pot nekaterih mladih. V vodiški župniji pa duhovniki niso bili stalno nastanjeni samo pri župnijski cerkvi, ampak tudi na podružnicah.⁸³

Konec 18. in v prvi polovici 19. stoletja je bil stalni duhovnik pri cerkvi Matere Božje na Šmarni gori nastanjen skoraj neprekinjeno, pri cerkvi sv. Lucije na Skaručni in Matere Božje v Šinkovem Turnu pa z manjšimi in večjimi prekinitvami. Namestitev stalnega duhovnika na Šmarni gori in na Skaručni se navezuje na

81 Alešovec, Kako sem se jaz likal, str. 25–26. Izpiše zelo lepo sliko vodiškega kaplana Jožefa Fika, ki je Vodice zapustil leta 1852. (Catalogus cleri, 1851, str. 18 in 1852, str. 29.)

82 Prav tam, str. 25–26, 32.

83 Catalogi cleri (archi)dioecesis Labacensis, Parochia Wodiz (1796–1870).

nastanek in razvoj romarske poti in versko oskrbo romarjev, v Šinkovem Turnu pa na graščino in mašno ustanovo, iz katere so v bližnji podružnični cerkvi opravljali sv. maše po določiteli njenega ustanovitelja.⁸⁴ Bližina duhovnika je imela zlasti za ljudi v vaseh, ki so bile od župnijske cerkve bolj oddaljene, ne le verski, ampak tudi širši kulturni pomen.

Ko je država v začetku 19. stoletja v reformna prizadevanja na področju šolstva vključila tudi Cerkev, so pričakovali, da bodo šolo ustanovili ne le pri vsaki župnijski cerkvi, ampak tudi pri vsaki dušnopastirski postaji s stalnim duhovnikom.⁸⁵ Kateheza v javni osnovni šoli je bila že od uvedbe splošne šolske obveznosti pridržana samo duhovnikom. Učitelji niso poučevali verouka, pač pa so duhovniki lahko poučevali tudi šolsko snov. Ljubljanski škofijski konzistorij je duhovnike posebej spodbujal in jim pogosto priporočal, naj zlasti tam, kjer ni rednih osnovnih šol, ustanavljajo in vodijo nedeljske šole v domačem jeziku.⁸⁶

Duhovniki na podružnicah so poleg posebnih navadno opravljali tudi tekoče dušnopastirske naloge za ožjo okolico. Prav tako tudi prihodki iz različnih ustanov za vzdrževanje teh duhovnikov niso bili posebno veliki. Škofje so navadno na ta mesta imenovali upokojene (pensionati), zaradi bolehnosti za redno duhovniško službo nesposobne (deficienti) ali obolele (valetudinariji) duhovnike. Čeprav so dušnopastirsko oskrbovali ožja območja župnije, niso imeli pravice posegati v pristojnosti vsakokratnega vodiškega župnika.

Učilnica in učiteljski prihodki

V prizadevanju za ustanovitev šole in začetek javnega pouka je v Vodica do sredine tridesetih let poleg premajhnih prihodkov za vzdrževanje učitelja še naprej ostala nerešena tudi zidava učilnice. Državna šolska oblast je v predpisih določila minimalne pogoje za ustanovitev in delovanje posamezne šole, ki pa jih je bilo treba, kakor je bilo zgoraj že omenjeno, zagotoviti iz krajevnih virov. Do odprave podložništva je za gradnjo novih šol veljala jožefinska zakonodaja, po kateri so bila bremena razdeljena tridelno na zemljiška gospostva za gradbeni material, na šolskega patrona, ki je imel pravico prezentacije učitelja, za obrtniška dela in na domače občine za vožnje in ročna gradbena dela.⁸⁷ Ker ni bilo prisile, kot je bila uveljavljena pod vlado cesarja Jožefa II., in so se zavezanci na razne načine izogibali obveznostim, šolska stavba do sredine tridesetih let ni bila postavljena, niti šola ni bila ustanovljena.

V mežnariji, h kateri so že leta 1788 mislili dozidati novo učilnico, je poleg cerkovnika in organista ter njegove družine v prvih desetletjih 19. stoletja živelo še več drugih oseb.⁸⁸ Namenjena ni bila samo za cerkovnika, ampak tudi za druge

84 ŠAL/Ž Vodice (1614–1830), f. 446.

85 Kot v op. 76.

86 ŠAL, šolstvo, f. 48; Ljubljana, 18. februarja 1818. V dopisu dekanu Humlu v Ribnico.

87 Politische Verfassung der deutschen Schulen, Wien 1821, str. 167–169, člen 18.

88 ŠAL/ŽA Vodice, Status animarum 1810 in 1829, »aeditualis domus«, h. št. 22 in 23.

župnijske potrebe. V mežnarijo so preuredili nekdanji taborski stolp.⁸⁹ Poslopje je bilo krito s skodlami. Poleg stanovanjskega dela v prvem nadstropju, kjer sta bili soba in kuhinja, sta bili v pritličju v njenem sklopu še mrtvašnica na eni in hlev na drugi strani. Za dostop iz pritličja v prvo nadstropje so ob zunanjem zidu služile lesene stopnice. Sredi poslopja je bil visok obok, izpod katerega je vodila pot na višje ležeče pokopališče, ki se je takrat razprostiralo še okrog župnijske cerkve. Pod ta obok so postavili mrliče, preden so jih odnesli v cerkev.⁹⁰

Ko so zastopniki župnijske občine po odredbi okrajne gosposke v Smledniku 5. julija 1834 razpravljali o ustanovitvi trivialne župnijske šole v Vodica, so bili na okrožnem uradu prepričani, da je edina resna ovira pri uresničenju tega cilja le še premajhna učiteljska plača. Postavitev učilnice je bila takrat že vključena v načrt gradnje nove mežnarije.⁹¹

Okrajna gosposka je z odredbo okrožnega urada leta 1835 zaslišala predstojnike vseh občin o predlagani dopolnitvi učiteljske plače z uvedbo občinskega dodatka k obstoječemu splošnemu davku. Izkazalo se je, da občine niso bile pripravljene prevzeti dodatnih obveznosti za plačo novega učitelja. Nasprotovanje so podkrepile s sklicevanjem na to, da ne želijo odstaviti starega cerkovnika in organista, ki je to službo opravljal že dalj časa in naj bi poučeval otroke kranjsko brati in pisati.⁹²

Ker je bil prvi korak z zidavo nove mežnarije za ustanovitev šole leta 1836 že narejen in je cerkovnik in organist otroke tudi »za silo poučeval brati in pisati v kranjskem jeziku.«⁹³, se je okrajna gosposka strinjala, da je treba izrečeno voljo občin začasno upoštevati. Župnijska občina je gradnjo nove mežnarije vodila prostovoljno in brez zunanje pomoči, učilnica pa je imela po načrtu v njenem sklopu prostor za sto otrok. Odklonilno mnenje do namestitve usposobljenega učitelja je bilo sprejemljivo, ker je bilo treba pred namestitvijo odstaviti tudi 66 let starega cerkovnika in organista. Ravnanje župnijske občine pa je bilo še bolj utemeljeno v pričakovanju, da tako stanje ne more več dolgo trajati. Na drugi strani so bili okrajna gosposka in z njo višji državni organi prepričani, da se bo potreba po nastavitvi učitelja pokazala sama po sebi že takrat, ko bo učilnica v celoti zgrajena.⁹⁴

S stališčem okrajne gosposke in okrožnega urada se je strinjal tudi škofijski konzistorij kot pristojni nadzorni šolski organ, ki je Ilirskemu guberniju v Ljubljani sporočil, naj se župnijski občini Vodice prizna želja, da se ostarelega cerkovnika in organista pusti na dotedanjem službenem mestu in se zato začasno zadrži ustanovitev redne šole oz. nastavitev za šolo usposobljenega učitelja.⁹⁵

89 Zgodovina šole in druge zanimivosti v Vodica in okolici, nepaginirano.

90 Prav tam.

91 Gubernij, reg. VIII, f. 55, 1835–36, ae. 247; Smlednik, 20. marca 1836. Okrajni komisar okrožnemu uradu.

92 Prav tam, Smlednik, 30. marca 1836.

93 Prav tam, Smlednik, 30. marca 1836: »... nothdürftig das Krainische Lesen und Schreiben doch beitringt.«

94 Prav tam, Smlednik, 30. marca 1836.

95 Prav tam, Ljubljana, 31. julija 1836. Škofijski konzistorij Ilirskemu guberniju.

Ilirski gubernij je nato na podlagi mnenja škofijskega konzistorija 13. avgusta 1836 razglasil, da se ustanovitev trivialne šole v Vodicah zadrži do prve spremembe na službenem mestu vodiškega cerkovnika in organista.⁹⁶

Nova mežnarija s šolsko učilnico je bila pod vodstvom župnika Jerneja Arka in na prigovarjanje okrožnega urada sezidana po požaru leta 1836 na stroške župnijske občine.⁹⁷ Zaradi varnosti cerkve pred ognjem so jo pokrili z opeko. Za takratne razmere je bila dobro grajena, stroški gradnje pa so znašali 1200 goldinarjev. V stavbi so bili poleg učilnice še župnijska žitnica, dve sobi za učiteljsko stanovanje, kuhinja, dve kleti in hlev.⁹⁸

Čeprav so hkrati z novo mežnarijo leta 1836 v Vodicah sezidali novo učilnico, pa šolskega pouka v njej še več let ni bilo. Obdobje ostarelega cerkovnika in organista Jakoba Plevela, ki naj ne bi trajalo prav dolgo, se je raztegnilo vse do leta 1853. Nikogar ni prav nič posebej motilo, da je vse ostalo pri tem, kot je državna oblast določila leta 1836. Takratno nasprotovanje župnijske občine odstaviti ostarelega cerkovnika in organista s sklicevanjem na njegovo poučevanje branja in pisanja za silo v slovenskem jeziku se ni izkazalo v nobenem drugem razpoložljivem viru. Rednega pouka ni bilo, pouk za silo v slovenskem jeziku pa bi bil lahko le občasno. Cerkovnik in organist Jakob Plevel se v latinskih zapisih sicer občasno imenuje *ludimagister*, vendar ni nobenih dokazov, da bi tudi poučeval.

Župnija bi morala za učitelja, ki bi ga potrdila nadzorna šolska oblast, prisrketi precej več prihodkov, kot ga je takrat namenjala svojemu cerkovniku in organistu. Dokler je Plevel opravljal službo cerkovnika in organista, ni bilo pritiskov, da bi se moral svoji dotedanji službi odpovedati. Šolska oblast se je bolj posvetila nameri, da župljane po njegovi smrti pripravi na to, da bodo pripravljeni prevzeti večje breme za vzdrževanje njegovega naslednika, za katerega so že vnaprej vedeli, da bo moral opravljati tudi učiteljsko službo. Učilnica v novi mežnariji se ni uporabljala za šolski pouk. Služila je predvsem za vsakoletno velikonočno izpraševanje krščanskega nauka, ki sta ga župnik in kaplan opravljala po posebnem razporedu, glede na kraj prebivanja, spol in starost župljanov vsako leto med božičem in veliko nočjo.⁹⁹

Župnijski zasebni pouk

Za šolski pouk je učilnico v mežnariji začel prvi uporabljati kaplan Mihael Peternel, ki je kaplansko mesto v Vodicah zasedel leta 1852,¹⁰⁰ pred tem pa je bil več let kaplan v bližnjem Šmartnem pod Šmarno goro.¹⁰¹ Na njegovo pobudo se je šolski pouk v zasebni župnijski šoli v Vodicah začel z vpisom 4. novembra 1852.

96 Prav tam, Ljubljana, 13. avgusta 1836. Zadevna rešitev Ilirskega gubernija.

97 Zgodovina šole in druge zanimivosti v Vodicah in okolici, nepaginirano.

98 Prav tam.

99 ŠAL/ŽA Vodice, f. 10, Oznanilne knjige 1841–1854, 1857–58, 1860–62, 1863–70.

100 Catalogus cleri Dioecesi Labacensis 1852, str. 29.

101 Zgodovina šole in druge zanimivosti v Vodicah in okolici, nepaginirano.

S prižnice v župnijski cerkvi ga je »22. nedeljo po Binkošti«¹⁰² oznanil tedanji vodiški župnik Valentin Bergant (1852–1870) z besedami: »Naj starši svoje za šolo sposobne otroke naslednjo sredo ob 7.30 pošljejo k sv. maši in jih po njej privedejo v šolo k vpisu.«¹⁰³

Na podlagi razpoložljivih virov ni znano, kaj je učil in kako. Ker pouka ni potrdila niti priznala pristojna nadzorna šolska oblast, kaplan Peternel ni bil vezan na predpise iz šolske zakonodaje. Glede na očiten namen pouka je otroke učil začetnega šolskega znanja: brati, pisati in računati. Znano je le, da je pouk zaradi njegovih duhovniških in pedagoških obveznosti pogosto odpadel. Že takrat, posebej pa v naslednjih letih, se je v Ljubljani v celoti posvetil učiteljskemu poklicu. Na predlog deželnega šolskega svetnika in nadzornika ljudskih šol na Kranjskem dr. Franca Močnika so ga kot najbolj ustreznega pedagoga in naravoslovca imenovali za začasnega vodjo nove trirazredne realke v Ljubljani.¹⁰⁴

Zaradi slabih izkušenj z nerednim poukom v zasebni župnijski šoli je bilo prizadevanje za namestitev učitelja in ustanovitev redne javne šole v začetku naslednjega šolskega leta močnejše. Čeprav takrat še vedno niso bili dokončno določeni in potrjeni učiteljski prihodki, niti opravljena vsa dela za preureditev učilnice, so nadzorni šolski organi z naklonjenostjo in v pričakovanju, da se bodo še neurejene razmere zaradi izkazane volje domače občine in župnije zagotovo hitro uredile, vseeno dopustili ustanovitev redne javno veljavne in priznane šole z namestitvijo za poučevanje usposobljenega učitelja.¹⁰⁵

K enorazredni javni šoli

Učiteljska služba je bila v javnih ljudskih šolah vse do šolske zakonodaje leta 1869 tesno vezana na službo organista in cerkovnika v župnijski cerkvi. Dokler je bil za cerkovnika in organista v Vodica ostareli Jakob Plevel, od pristojnih šolskih oblasti ni bilo posebnih pritiskov za namestitev učitelja s predpisano šolsko izobrazbo in določeno minimalno plačo. Prav nasprotno pa je bilo vsem v Vodica tudi jasno, da nadzorna šolska oblast po njegovi smrti ne bo dovolila, da bi za njegovega naslednika postavila osebo, ki ne bi bila usposobljena za poučevanje. V pričakovanju prihoda pravega učitelja je bilo zato najbolj pomembno, kako zanj iz krajevnih virov zbrati dovolj sredstev za dostojno in še sprejemljivo plačilo.

Ko je župnik Bergant 8. maja 1853 na zahtevo škofijskega ordinariata v Ljubljano poslal prepis škofijske listine, po kateri je bilo leta 1777 določeno, da mora vsakokratni župnik v Šmartnem pod Šmarno goro vsako leto župniku v Vodica

102 22. nedelja po binkošti leta 1852 je bila 31. oktobra. Glej: Nova pratika za prestopno leto 1852, Ljubljana.

103 ŠAL/ŽA Vodice, f. 10, Oznanilna knjiga 1841–1854: »Jene Eltern die schulfähige Kinder haben, müssen dieselben am künftige Mitwoche um ½ 8 Uhr zur h. Messe schicken und nach der h. Messe in die Schule zur Einschreibung vorzuführen.«

104 Šlebinger, Janko: Peternel, Mihael (1808–1884). Slovenska biografija. E-izdaja.

105 ŠAL, šolstvo, f. 35, šola v Vodica; Kamnik, 14. novembra 1853. Dekan in okrajni šolski nadzornik v Kamniku Janez Fink v dopisu škofijskemu konzistoriju v Ljubljani.

plačati 18 gld 37 kr za žitno biro in štolo v Zgornjih, Srednjih in Spodnjih Gamelnah, ga je hkrati tudi obvestil, da je 6. februarja 1853 v Vodicaх v starosti 86 let zaradi starostne oslabelosti umrl organist in cerkovnik Jakob Plevel.¹⁰⁶ Konzistorij je kot pristojna nadzorna šolska oblast v škofiji takoj po tej novici opozoril državno namestništvo v Ljubljani, da so bili vodiški župljani že pred smrtjo cerkovnika Plevela pripravljeni za bodočega učitelja povečati prihodke na 200 goldinarjev.¹⁰⁷

Sklep

Učiteljska služba v Vodicaх se je kakor v večini drugih starih župnij razvila iz cerkovniške službe. Slabi cerkovniški prihodki so ovirali nastavitev učitelja in ustanovitev šole. Prav tako je na začetek rednega pouka negativno vplivalo pomanjkanje ustreznih šolskih prostorov. V prvih načrtih širjenja šolske mreže po izidu prvega šolskega zakona (1774) so za šolo v Vodicaх skupaj s soslednim Smlednikom najprej predlagali združitev cerkovniških prihodkov. Z odločnim posegom okrožnega šolskega komisarja Antona Tomaža Linhartja je bila šola v Vodicaх ustanovljena. Čeprav cerkovniških prihodkov tudi ob všteti šolnini od učiteljske službe še zdaleč ni bilo dovolj, so na cerkovniško mesto postavili Prusa Pavla Bidra, ki je lahko tudi učil in je kot *ludimagister* prvi znan vodiški učitelj. Njegovi prihodki so bili pod mejo preživetja.

Po poskusih ponovne ustanovitve trivialne šole po francoski zasedbi in začasnem delovanju nedeljske začetne šole med letoma 1816 in 1818 je zasebna župnijska šola nastala leto pred Plevelovo smrtjo, javna državna šola pa po njegovi smrti, jeseni 1853. Konzistorij je takrat že samo na obljubo župnijskega vodstva in občinskega predstojništva, da pripravijo primerne prostore za učilnico in učiteljsko stanovanje ter povečajo učiteljske prihodke, v Vodice takoj poslal izprašanega učiteljskega kandidata Janeza Eppicha,¹⁰⁸ ki je bil kočevskega rodu in slovenskega jezika niti ni dobro obvladal.¹⁰⁹ Ker pa se šolske razmere v Vodicaх čez celo šolsko leto niso dokončno uredile in je vse ostalo le pri obljubah, konzistorij po odhodu učitelja Eppicha za začetek naslednjega šolskega leta ni odobril novega učitelja. Drugo šolsko leto po ustanovitvi javne šole zato v Vodicaх ni bilo pouka. Ko so leta 1855 pod pritiskom cerkvene in politične oblasti pomanjkljivosti postopoma le odpravili, se je s prihodom učitelja Jerneja Štamcarja začel pouk, ki ga poslej niso več prekinjali. Kljub temu je preteklo več let, da je župnik v cerkvi pričel starše opozarjati, naj svoje otroke bolj redno pošiljajo k pouku.¹¹⁰ Prav tako je tudi politična oblast staršem grozila s kaznimi, če otrok ne bodo pošiljali v šolo.

¹⁰⁶ Prav tam; Vodice, 8. maja 1853, »... und zeigt zugleich an, daß Jakob Plevel, Organist un Messner den 6. februar l. J. in Vodiz am Altersschwäche in 86 Lebensjahr gestorben ist.«

¹⁰⁷ Prav tam; Ljubljana, 20. maja 1853. Konzistorij državnemu namestništvu.

¹⁰⁸ Prav tam; Ljubljana, 16. novembra 1853.

¹⁰⁹ Alešovec, Kako sem se jaz likal, str. 31, 40; SŠM, arh. z., f. 61/1, št. 3 Trivial Schul Präp. Curs vom Jahre 1853.

¹¹⁰ ŠAL/ŽA Vodice, f. 10, Oznanilne knjige: 1857–58, 1860–62, 1862–70.

Viri in literatura

Viri

Arhiv Republike Slovenije

- AS 7 Deželno glavarstvo za Kranjsko, škatla 23, pp. Lit F, št. 12, vol. 1.
AS 7 Deželno glavarstvo za Kranjsko, škatla 75, pp. Lit T, št. 4, vol. 1.
AS 7 Deželno glavarstvo za Kranjsko, škatla 76, pp. Lit T, št. 4, vol. 4.
AS 14 Gubernij v Ljubljani, registratura II, f. 73, 76.
AS 14 Gubernij v Ljubljani, registratura III, f. 42.
AS 14 Gubernij v Ljubljani, registratura VIII, f. 55.

Nadškofijski arhiv Ljubljana

- ŠAL, šolstvo, f. 2a, 1/1/2, Normal-vorschriften (1805–1836).
ŠAL, šolstvo, f. 4a, 1/2/4, Tabel. Schul. Ausweisen und Notizen (1806–1819).
ŠAL, šolstvo, f. 4b, 1/2/4, Tabel. Schul. Ausweisen und Notizen (1820–1832).
ŠAL, šolstvo, f. 7, Einkünften Fassionen der Messner und Schullehrer (1790–1860).
ŠAL, šolstvo, f. 32, 9/1/1, Dekanija Šmarna gora, šolski spisi (1804–1868).
ŠAL, šolstvo, f. 35, 10/1/7, Dekanija Kamnik, šola v Vodica (1853–1866).
ŠAL/ŽA Vodice, Mrliška matična knjiga/Sterberegister (1824–1869).
ŠAL/ŽA Vodice, Manuale Josephi Vogler Parochi in Vodiz pro annis 1775–1800, Series (Parochorum, Cooperatorum) Aedituorum Vodizensium, inv. št. 1361.
ŠAL/ŽA Vodice, Status animarum 1810, inv. št. 1361.
ŠAL/ŽA Vodice, Catalogus animarum ex domestica vicinitate S. Margarite ab anno 1829 (1752–1852), inv. št. 54.
ŠAL/ŽA Vodice, f. 10, Oznanilne knjige: 1841–54, 1857–58, 1860–62, 1862–70.
ŠAL/Ž Vodice, f. 446 (1614–1830) in f. 447 (1831–1879).

Slovenski šolski muzej

- SŠM, arhivska zbirka, f. 61/1, št. 1a, Chronologische Geschichte der k. k. Normal-Hauptschule zu Laibach (Kronika c.-kr. normalne glavne šole v Ljubljani).
SŠM, arhivska zbirka, f. 61/1, št. 3–5. Präparanden Kurs angefangen vom Jahre 1803 bis 1820 (št. 3), vom Jahre 1821 bis Ende 1833 (št. 4), vom Jahre 1834 bis 1871 (št. 5).

ZA – zasebni arhiv

- Zgodovina šole in druge zanimivosti v Vodica in okolici, 25 strani rokopisa, nepaginirano. Slovensko besedilo neznanega avtorja (učitelja), ki je na podlagi župnijskih dokumentov v Vodica nastalo med letoma 1892 in 1895. Ohranilo se je v stavbi nekdanje pošte: Vodice št. 2. Vsebina ni vedno zanesljiva, vendar je za mnoge dogodke edini vir. Mejni letnici sta ugotovljeni na podlagi vsebinske analize besedila. Zajet je prihod vodiškega kaplana Matija Slaka (maja 1892), nobenega podatka pa ni o potresu (aprila 1895). Za vpogled v gradivo se najlepše zahvaljujem g. Francu Ziherlu.

Tiskani viri

Catalogus cleri (archi)dioecesis Labacensis (1796–1860): Letopis duhovnikov ljubljanske (nad)škofije (1796–1860).

Nova pratika za prestopno leto 1852, Na svetlo dana od Kmetijske družbe, Ljubljana.

<http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-ZP4692IS/d3ac929d-9d92-4274-be77-c6f268ae7dcd/PDF>

Pokorn, Frančišek: *Šematizem duhovnikov in duhovnij v ljubljanski nadškofiji l. 1788*, Ljubljana: Katoliška tiskarna, 1908.

Šlebinger, Janko: Petercel, Mihael (1808–1884). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi419511/#slovenski-biografski-leksikon> (23. november 2022)

Šolska zakonodaja

Mansi, J. D.: *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, Tomus 22 ab anno 1166 usque ad ann. 1225*, Venetiis 1778.

Dvorni dekret: 13. oktobra 1770, *Die Schulmeister, die zugleich Messner sind, stehen als solche unter der Geistlichkeit. Das Schulwesen ist aber ein Politikum*. Theresianisches Gesetzbuch.

<https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=tgb&datum=1774&size=42&page=432>

Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal=Haupt=und Trivialschulen in sammtlichen Kaiserl. Königl. Erbländern, Wien den 6ten December 1774.

Methodenbuch für Lehrer der deutschen Schulen in den kaiserlich = königlichen Erbländern, darin ausführlich gewiesen wird, wie die in der Schulordnung bestimmte Lehrart nicht allein überhaupt sondern auch insbesondere bei jedem Gegenstande, der zu lehren befohlen ist, soll beschaffen seyn, Wien 1775.

Sern ali vonusetek teh metodneh buqui possebnu sa dushelske uzhenike u zesar-skeh kraileveh dushellah, Dunej 1777.

Handbuch unter der Regierung Joseph II ergangenen k. k. Verordnungen und Gesetze. https://alex.onb.ac.at/static_tables/tab_hvb.htm

Arrêté Relatif à l'Organisation de l'Instruction publique. Télégraphe officiel, Laybach 10 octobre 1810. Odlok o organizaciji javnega pouka.

Politische Verfassung der deutschen Schulen in der k. k. deutschen Erbsataaten V, Wien 1821.

Literatura

Alešovec, Jakob: Kako sem se jaz likal. *Jakoba Alešovca Zbrani spisi I*. drugi, popravljeni natis, 1. zvezek, 1. del, Katoliška bukvarna, Ljubljana 1910.

Ciperle, Jože: Začetki šolstva v Vodica, *Kopitarjev glas*, št. 110 in 111, Vodice 2005.

- Okoliš, Stane: Zgodovina šolstva v Mengšu od začetkov do leta 1918. *Šola pod Gobavico. Zbornik Osnovne šole Mengeš ob 200-letnici javnega šolstva v Mengšu*, Mengeš 2000.
- Okoliš, Stane: Ustanovitev trivialne šole v Smledniku. »Šola je sama na sebi dobra reč ...« Simon Jenko. *Jeprški učitelj Zbornik od dvestoletnici osnovne šole v Smledniku*, Smlednik 2015.
- Okoliš, Stane: Linhartovo delo na šolskem področju. *Anton Tomaž Linhart – jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva*, Ljubljana 2005.
- Okoliš, Stane: Paglovčeva šola v Tuhinju in njegova prizadevanja na šolskem področju, *Paglovčev zbornik : zbornik referatov s simpozija o Francu Mihaelu Paglovcu (1679–1759)*, Kamnik 2000.
- Schmidt, Vlado: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I.*, Ljubljana 1963.

Povzetek

Jožefinska šola v Vodica je nastala med letoma 1788 in 1890 in ni trajala dolgo. Že leta 1792 se med delujočimi šolami več ne omenja, v pregledu trivialnih šol iz let 1807 in 1814 pa je navedena med nekdanjimi obstoječimi šolami, ki bi jih bilo treba obnoviti. Cerkovnik Pavel Bider se kot učitelj *ludimagister* po zdaj dostopnih in razpoložljivih virih omenja samo v latinskem seznamu vodiških cerkovnikov. Zapis je eden redkih te vrste in je več kot prepričljiv. Njegovega predhodnika v cerkovniški službi so odslovili zato, ker ni bil sposoben poučevanja. V ohranjenih dokumentih škofijske pisarne po prenehanju jožefinske šole je Pavel Bider, cerkovnik župnijske cerkve, zaproseni podpisovalec za nepismene in pisar v raznih zadevah. Cerkovniško službo je opravljal tudi po odhodu iz Vodice.

Ker je cerkovniško in orglarsko službo v Vodica za njim prevzel Jakob Plevel, ki za poučevanje ni bil usposobljen, četudi ga je župnik konzistoriju predstavil kot nekoga, ki bi lahko poučeval v domačem jeziku, šola vse do njegove smrti ni delovala. Nobenih dokazov ni, da bi Plevel kot cerkovnik in organist v slovenskem jeziku kdaj poučeval. Tudi v nedeljski šoli ni učil. Razen šolske dejavnosti kaplana Antona Semna (1816–1818), v Vodica do prihoda kaplana Mihaela Peteranela (1852) ni bilo nedeljske, niti redne trivialne šole ob delavnikih. Že pred Plevelovo smrtjo pa je postalo nedvoumno, da bo morala župnijska občina za njegovega naslednika, ki bo moral opravljati tudi učiteljsko službo, povečati prihodke.

Za začetek rednega javnega pouka so bili v Vodica potrebni veliki napor, do njegovega uresničenja pa je preteklo tudi zelo dolgo obdobje. Treba je bilo ogromno prepričevanja, da so župljani vodiške občine za učitelja namenili dovolj prihodkov, in veliko odločnih nastopov, da so prišli do spoznanja, da je šola potrebna. Duhovniki so o blagodejnih sadovih šole ljudi prepričevali tudi s pridigami v cerkvi, medtem ko jim je politična oblast predvsem grozila z neugodnimi posledicami, če otrok ne bodo bolj redno pošiljali v šolo.

Zusammenfassung

Ludimagister Bider und die Anfänge des Schulunterrichts in Vodice

Stane Okoliš

Die josephinische Schule in Vodice wurde zwischen 1788 und 1790 gegründet und bestand nicht lange. Bereits 1792 wird sie nicht mehr erwähnt. In der Übersicht der Trivialschulen von 1807 und 1814 wird sie unter den ehemaligen Schulen aufgeführt, die wiederhergestellt werden müssten. Nach derzeit zugänglichen und verfügbaren Quellen wird Messner Pavel Bider nur in der lateinischen Liste der Messner in Vodice als Lehrer »ludimagister« erwähnt. Dieser Eintrag ist einer der wenigen seiner Art und mehr als überzeugend. Sein Vorgänger wurde entlassen, weil er nicht lehrfähig war. In den erhaltenen Dokumenten des Diözesanamtes war Pavel Bider, Messner der Pfarrkirche, nach der Schließung der josephinischen Schule, erbetener Unterzeichner für Analphabeten und Schreiber in diversen Angelegenheiten. Auch nachdem er Vodice verlassen hatte, war er weiter als Messner tätig.

Nach ihm übernahm der nicht zum Lehramt befähigte Jakob Plevel den Messner- und Orgeldienst in Vodice. Obwohl ihn der Pfarrer dem Konsistorium als jemanden vorstellte, der in der Landessprache unterrichten konnte, blieb die Schule bis zu seinem Tod geschlossen. Es gibt keine Beweise dafür, dass Plevel jemals als Messner und Organist in slowenischer Sprache gelehrt hat. Er unterrichtete auch nicht in der Sonntagsschule. Abgesehen von der Schultätigkeit des Kaplans Anton Semen (1816–1818) gab es in Vodice bis zur Ankunft des Kaplans Mihael Peternel (1852) keine Sonntags- oder reguläre Werktagsschule. Schon vor Plevels Tod war es klar, dass die Pfarrgemeinde ihre Einnahmen für seinen Nachfolger, der auch lehren sollte, erhöhen musste.

Es kostete viel Mühe, regulären öffentlichen Unterricht in Vodice zu starten, und bis zu seiner Realisierung verging sehr viel Zeit. Es bedurfte viel Überzeugungskraft, dass die Pfarrgemeinde Vodice genügend Einkommen für den Lehrer zur Verfügung stellte. Ebenso bedurfte es vieler entschlossener Maßnahmen, bis sie zu der Erkenntnis gelangten, dass die Schule notwendig war. Bei den Predigten in der Kirche brachten die Priester den Menschen die positiven Ergebnisse der Schule näher, während die politischen Behörden ihnen vor allem mit nachteiligen Konsequenzen drohten, wenn sie die Kinder nicht regelmäßiger zur Schule schickten.